

de schouw

Nr. 3 - 2000

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw
Orgaan van de Vereniging
„Vrienden van
De Hoge Veluwe”

Zomerschouw 2000

47e jaargang - september 2000

Inhoud

73	BeSCHOUWing	M.J. Hijink
76	Grote herbivoren & vegetatie	J. Trapman
82	Paddestoelen	A. Peters
86	Terrein De Vlieger	F. Ohmstede
88	Zomerwerkkamp	A. Peters
89	Hoge-Veluwedagen	T. Smeets
91	Wildbaan en Raster	B. Haak
96	Van Herberg tot Grand Café	P. Hofman
99	Caprimulgus europeus	J. Trapman
105	De zitkamer in het jachthuis	B. Haak
106	Vriend(in) Mies Hankart	W. v/d Horst
108	Mededelingen	

Redactie De Schouw:

P. Hoogendijk, Mozartdreef 49, 3906 BN Veenendaal, tel.: 0318-529166

A. Renssen-Schellart, Cederhof 1, 2665 XM Bleiswijk, tel. 010-5217251

Inzenden kopij voor de volgende nummers naar A. Renssen-Schellart.

Voor 1 augustus, 1 november, 1 februari, 1 mei

Contactadressen van de Vereniging:

Vraag en Aanbod oude Schouwen:

W. van Wassenberg, Parklaan 29, 1601 EL Enkhuizen, tel.: 0228-316392

Bezetting Winkel Bezoekerscentrum:

Coördinator Mevrouw A. van Stenis-Visser Zaaierplein 7,
6861 ZP Oosterbeek, tel 026-3335486

Werkgroep De Dennenscheerders:

Coördinator A.J.M. Barendrecht, Molecaten 113, 3772 LL Barneveld,
tel.: 0342-490770

Werkgroep Geschiedenis:

Coördinator P.B. Hofman, Egelenburg 35, 1081 GH Amsterdam,
tel.: 020-6420549

Gidsen:

Coördinator A. Tempel, Wezellaan 4, 6705 DG Wageningen,
tel.: 0317-410042

Florawerkgroep:

Coördinator H. de Hoop, Sportlaan 28, 6731 BD Otterlo,
tel.: 0318-592435

Faunawerkgroep:

Coördinator Mevrouw G. Sanders, Bosweg 31, 6721 HM Bennekom,
tel.: 0318-417234

Fotowerkgroep:

Coördinator M. Drijer, Ooicvaarstraat 47, 7463 AW Rijssen,
tel.: 0548-540655

Hoge-Veluwedagen:

Coördinator Mevrouw M.T.M. Smeets, Hessenweg 31, 6718 TC Ede,
tel.: 0318-618489

Werkgroep Kunst en Cultuur:

Coördinator J.H.L. de Vries, Arnhemseweg 31, 6731 BN Otterlo.
tel.: 0318-592489

Werkgroep Rondleidingen St. Hubertus:

Coördinator J.H.L. de Vries, Arnhemseweg 31, 6731 BN Otterlo.
tel.: 0318-592489

Kempavonden:

Coördinator D. W. van der Klis, Heldringsweg 4, 7351 BE Hoenderloo
tel.: 055 - 378 10 79

Zomerwerkkampen

Coördinator A.J. Peters Zilversmidhoeve 108, 7326 RJ Apeldoorn
tel.: 055 - 5333195

Foto omslag:
Hans Drijer

Druk:
Grafisch Bedrijf Outhuis bv

Overname van teksten alleen met toestemming van redactie.

beSCHOUWing

Een kwaliteitsimpuls voor de Veluwe

Op 10 mei 2000 werd de nota 'Veluwe 2010, een kwaliteitsimpuls voor de Veluwe' gepresenteerd. Het is een nota van Gedeputeerde Staten van de Provincie Gelderland. Maar de provincie, met name gedeputeerde ir. H. van Boxem, heeft kans gezien om de ministeries LNV, VROM en Defensie ook sterk aan de nota te binden. Op 10 mei werd dan ook een 'Intentieverklaring Kwaliteitsimpuls Veluwe' door vertegenwoordigers van genoemde ministeries en onze gedeputeerde ondertekend.

Wat is een impuls? Woordenboek Van Dale biedt o.a. de volgende mogelijkheden: 'eerste stoot, die een beweging overdraagt', maar ook 'plotselinge opwelling'. Het laatste kan niet aan de orde zijn gezien de vele nota's, die de laatste jaren door overheden en terreinbeheerders over de Veluwe zijn gepubliceerd.

Ook m.i. geen 'eerste stoot', maar hopelijk wel een 'stevige' stoot in een goede richting. Want je kunt de ontwikkeling van de Veluwe niet op zijn beloop laten, wil er in het jaar 2100 nog een fatsoenlijk natuurgebied over zijn. Dan moet je nu, op de korte termijn (2010), gezamenlijk actief worden.

Gebiedsomschrijving.

De nota komt met beleidsvoorstellen voor het plangebied de Veluwe. Dit omvat het reeds vele jaren functionerende Centraal Veluws Natuurgebied (CVN), maar ook de zg. strategische actiegebieden. Dit zijn gebieden, die grenzen aan het CVN, maar ook veranderingen moeten ondergaan om te komen tot een veelzijdig en samenhangend Veluws natuurgebied van ca. 100.000 ha. U moet dan denken aan een gebied bij Heerde, Epe en Vaassen, ten westen van het Apeldoorns kanaal.

De vele sprengen en beken, die ontspringen op het Veluwemassief moeten weer in oude glorie hersteld worden. Ook uitloopgebieden naar de randmeren bij Nunspeet-Elburg en naar de IJssel bij Dieren vallen er bijvoorbeeld onder.

Beleidsdoelen 'Veluwe 2010'

In de samenvatting staan de volgende, te bereiken doelen opgesomd:

- duurzame en evenwichtige ontwikkeling van ecologie en economie
- ontwikkeling tot een groot aaneengesloten natuur, cultuur- en boslandschap met zo min mogelijk barrières voor mensen en dieren
- behoud van biodiversiteit, rust, ruimte en hoge kwaliteit van milieu en water
- uitstekende, moderne recreatievoorzieningen
- passeerbaar maken van hoofdwegen en minder verkeer op binnenwegen
- een versterkte samenhang tussen Veluwe en omgeving door ecologische poorten en nieuwe, natte natuur in beekdalen en kwelgebieden
- voor grote delen van het bos geïntegreerd bosbeheer; op andere delen spontane natuur-bos-landschappen.
- landbouw: zoveel mogelijk grondgebonden landbouw, met veel agrotourisme, agrarisch natuurbeheer, biologische landbouw en Veluwe producten
- optimale samenwerking van alle partners (terreinbeheerders, waterschappen e.a.).
- een stevige bescherming van natuur, landschap en cultuurwaarden, zodat de Veluwe ook voor komende generaties een gebied is van rust, verwondering en inspiratie.

Invulling

U ziet, dat deze beleidsdoelen, al zijn ze hier in zeer korte vorm weergegeven, nogal wat zaken omvatten.

Veel is overigens niet geheel nieuw, maar ook al vermeld in voorafgaande beleidsnota's van de provincie en centrale overheid. Maar belangrijk is; de provincie wil tempo maken met de invulling van het beleid!

We moeten aan het werk! Daarbij zijn sleutelbegrippen: samenhang, samenwerking tussen de betrokkenen en intensivering van beleid.

Over de invulling van het 'Veluwe 2010'-beleid wil ik enkele aspecten noemen. Beschouw het

als persoonlijke krenten uit de pap!

In de nota wordt gesproken over zonerings. Bepaalde delen van de Veluwe worden relatief druk bezocht, bv. de natuurgebieden, die een overloop vormen voor de steden of een concentratie aan recreatievoorzieningen bevatten (bv. centrum van ons Park). Andere gebieden zijn aanmerkelijk rustiger. Met een zoneringsbeleid wordt gepoogd om de rustige gebieden zo te houden, ten gerieve van flora, fauna en de rustzoekende recreant.

Het plangebied bevat verschillende landbouwenclaves en bovendien wordt gepoogd om ecologische poorten te maken naar het IJsseldal en de randmeren in het noorden. In dit kader worden in de nota ideeën geopperd over het vormen van grote graasweiden. Dit zijn (delen van) de landbouwenclaves of het uitloopgebied naar de IJssel, vele honderden hectaren groot, waarop runderen en herten gezamenlijk kunnen grazen. Ook bestemd voor productie van biologisch vlees! Op deze wijze lijken de oude, gezamenlijke markergonden in nieuwe vorm terug te keren.

Verder zal de (overgebleven) landbouw gestuurd worden in de richting van grondgebonden bedrijven.

Dus de intensieve veehouderij moet in het plangebied verdwijnen, maar bv. melkveehouderij, waarbij het benodigde veevoer overwegend op de eigen percelen wordt geproduceerd, is wel aanvaardbaar.

Om de druk van gemotoriseerd verkeer op het Veluwemassief te verminderen wordt voorgesteld om 'natuurtransferia' aan te leggen. Dit zijn overstaplocaties op een aantal goed gelegen punten rond de Veluwe. Hier kun je je auto parkeren en op je meegebrachte fiets of huurfiets stappen of in de huifkar of lijnbus van het streekvervoer en zo de Veluwe intrekken.

Verder wordt de opzet van een nationaal natuureducatiecentrum genoemd. Beoogd wordt om in één van de vrijkomende oude kazernes op de Veluwe een 'green university' op te richten. Dit wordt dan een landelijk voorlichting- en educatiecentrum waar o.a. Veluwe Rangers voorlichting en onderwijs geven, bestemd voor groepen afkomstig van basison-

derwijs tot universitair onderwijs.

Het instellen van een korps Veluwe Rangers is al eerder genoemd. Dit zijn parkwachten met voorlichtende, toezichthoudende en publieksbegeleidende taken.

Tenslotte (er worden veel meer te ontwikkelen zaken genoemd) meld ik nog de uitbreiding van ecoducten, van nu drie naar ca. vijftien in de toekomst.

Dit om de barrières voor het grofwild te verminderen.

Projecten en geld

Om de beleidsdoelen te bereiken is er een aanpak langs twee lijnen geformuleerd.

Aan de ene kant zijn er 25 concrete projecten gedefinieerd, waarbij het doel per project, de geschatte hoeveelheid geld, die nodig zal zijn en de betrokken partners staan aangegeven.

Als projecten zijn bv. genoemd: de grote graasweiden, de vermindering van rasters, de 'green university', het herstel van sprengen en beken, de aanleg van wildviaducten, de ecologische poorten naar rivieren en randmeren e.a.

Dit kost uiteraard veel geld. De kosten van alle 25 projecten worden geraamd op 250 miljoen euro, dus 550 miljoen gulden. Voor de financiering wordt gekeken naar 'Brussel', centrale en lagere overheden van ons land en de betrokken terreinbeheerders, waterschappen, waterleidingbedrijf e.d.

Duidelijk is, dat dit bedrag niet klaar ligt, dus dat kan een bottleneck worden.

Anderzijds, als je niets formuleert, gebeurt er ook niet veel.

De tweede lijn vormt de regelgeving. Met name de overheden moeten met officiële regels, bestemmingsplannen e.d. zorgen, dat de koers niet wordt ondergraven.

Beschouwing

De 'Veluwe 2010' is een 'wervend' document., hier en daar bijna lyrisch van toonzetting. Het roept alle betrokkenen op om mee te werken aan herstel- en ontwikkelingsprojecten, die de kwaliteit en leefbaarheid van de Veluwe vergroten. De Veluwe moet in de toekomst voor volgende generaties een gebied zijn voor 'rust,

verwondering en inspiratie'!

Om deze, ook in mijn ogen, belangrijke doelen te bereiken, wordt het mes niet al te diep gezet. De provincie opteert niet voor één groot natuurgebied, met wolven en lynxen, wilde paarden en runderen, zonder jacht, waarbij 'de natuur haar gang mag gaan'! Zij houdt oog voor de eeuwenlange cultuurgeschiedenis van het gebied, met alle natuurlijke variatie, die daarbij hoort. De vele, verschillende landschapstypen, die er in de loop van de geschiedenis zijn ontstaan, geven, samen met milieuvriendelijke landbouw meer belevingsvariatie en natuurwaarden (Rode Lijstsoorten).

Natuurlijk zitten er nog een aantal moeilijke punten in. Zo wordt het plangebied van de Veluwe, aangeduid met 'nationaal park nieuwe stijl'. Nationaal park is een internationaal bekend en afgesproken begrip. Op de Veluwe liggen twee gebieden die tot de oudste nationale parken van ons land horen en zijn ingesteld door particulier initiatief, namelijk het Nationaal Park De Veluwezoom (Natuurmonumenten) en ons Nationaal Park De Hoge Veluwe. Deze parken voldoen ook geheel aan de definitie voor Nationale Parken, zoals de rijksoverheid die sinds 1980 hanteert.

Moeten deze parken hun keurmerk inleveren, terwijl er verschillende kleinere gebieden in ons land zijn, die bezig zijn om de titel Nationaal Park te verwerven? De terreinbeheerders van de Veluwe hebben in dit verband voor de hele Veluwe de aanduiding 'Beschermd Landschap' voorgesteld, maar het is de vraag of de overheid hierin mee gaat. Ga er overigens maar van uit, dat ons Park de aanduiding Nationaal Park blijft voeren.

Over het verwijderen van rasters wordt, naar mijn oordeel, wat minder dogmatisch gesproken dan eerder.

De Veluwe wordt niet alleen bekeken uit oogpunt van het grootste grofwildgebied van ons land, maar er is ook (enige) aandacht voor de flora en kleine fauna (Rode Lijstsoorten).

De stelling 'Wat goed is voor het edelhert is goed voor de gehele natuur', die ik vroeger ergens las, wordt niet gehanteerd. De Veluwe is het meest geliefde en drukstbezochte vakantie-

gebied van Nederland.

De voorstellen in 'Veluwe 2010' maken het gebied op termijn nog aantrekkelijker.

Ik zou kunnen stellen, dat de recreatie en toeristische sector de (economische) vruchten plukt van het natuurontwikkelingsbeleid voor de Veluwe. De beheerders van het landschap, in feite de beheerders van het 'natuurlijk kapitaal' ontvangen niet of nauwelijks directe revenuen voor deze basiswerkzaamheden.

De Hoge Veluwe is, voor zover ik weet, het enige gebied, dat met eigen inkomsten kan rondkomen. Het rapport gaat uit van groei van de recreatiesector. De werkgelegenheid in de 'groene sector' van de Veluwe groeit met 6 tot 8 % per jaar.

Wordt de natuur op den duur niet 'onder de voet gelopen'? Het rapport gaat ook uit van symbiose van ecologie en economie, van behoud van natuurkwaliteit en duurzaam economisch gebruik!

Hier zit m.i. voor de toekomst de achilleshiel van het plan voor de Veluwe.

Ik hoop, dat de voorgestelde maatregelen als zonering e.d. voldoende effect zullen sorteren. Met de landbouw zal moeten worden onderhandeld. Ook de bewoners van de Veluwe zullen straks rustiger moeten rijden op binnenwegen (lagere snelheidslimieten, verkeersdrempels) of zelfs om moeten rijden als wegen voor autoverkeer worden afgesloten. Nu moet je wat over hebben voor een nobel doel. Toch mis ik duidelijke projecten richting Defensie en V&W om het lawaai van schietterreinen en helikopters en de geluidsbelasting van de snelwegen over de Veluwe te verminderen.

De belangrijkste bronnen, die voor mij de 'rust, verwondering en inspiratie' verstoren worden niet aangepakt.

Nu zijn 'rust, verwondering en inspiratie' geen absolute, maar sterk persoonsgebonden begrippen.

'Rust' is niet hetzelfde als geen geluid, lawaai! Ik ben vroeger vaak heerlijk tot rust gekomen, kamperend aan een klaterende beek in de Alpen of bij het geluid van de branding op Schiermonnikoog.

Maar het geluid van de A12 in het zuidelijk

deel van ons Park vind ik hinderlijk!
Een jeugdig familielid zei onlangs tegen mij; 'Jij woont daar midden op de Veluwe. Goh, wat saai!'

Hij zal daar nu geen inspiratie opdoen. Misschien later.

Het is natuurlijk niet mogelijk om een natuurgebied te scheppen, waar iedereen tevreden mee is. Maar je moet wel een visie ontwikkelen en een beleid vaststellen, want anders verloedert het gebied in ieder geval, uiteraard in ongewenste richting.

Dus, manmoedig over mijn persoonlijke frustraties heen stappend, wil ik concluderen, dat ik 'Veluwe 2010 een kwaliteitsimpuls voor de Veluwe' overwegend een goed rapport vind met een bemoedigende aanpak. Ik heb geen behoefte meer aan steeds nieuwe rapporten, dus ..... aan het werk!

Martin Hijink

voorzitter Vrienden van De Hoge Veluwe

Grote herbivoren & vegetatie in het Nationaal Park De Hoge Veluwe

Effecten van rasterverwijdering 1994-1997

Deel 2 en slot

(NB: W is voormalige wildbaan, H is Hoenderloo en K is Kemperberg).

In 1998 verscheen het 'Bokdamrapport' zoals hierboven omschreven. In de vorige Schouw stonden wij stil bij het terrein- en habitatgebruik van grote herbivoren, alsmede de vegetatieontwikkeling onder invloed van herbivorie. Onderstaand volgt de samenvatting van de resterende hoofdstukken.

Vestiging en overleving van bomen

Boomsoorten zijn belangrijk in de vegetatiesuccessie op arme zandgronden. De mechanismen die bepalend kunnen zijn voor bosontwikkeling zijn daarom in dit onderzoek uitvoerig bestudeerd. Op basis van het geheel van processen op populatieniveau van bomen, zoals vestiging, groei en overleving, kan een uitspraak worden gedaan over kansen voor toekomstige bosontwikkeling in het Park.

Ten aanzien van de vestiging van bomen is een kiemexperiment uitgevoerd, waarbij per enclosure in november 1995 zaden zijn gezaaid van zomereik, beuk, grove den en ruwe berk.

Eén zaaiploot buiten de enclosure, één erbinen en één met een muizen vrije kooi. Deze kooi is alleen voor insecten toegankelijk. Van elke eikel en beukenoot is nagegaan welke factor verantwoordelijk was voor het niet-vestigen als kiemplant. Het zaad van ruwe berk en grove den is te klein en de aantallen kiemplanten waren te gering om individueel bestudeerd te worden. Voorts werd ook de lengte van de individuele kiemplanten van beuk en zomereik

bepaald als maat voor de vitaliteit en dus vestigingskans.

Het bleek dat er grote verschillen in kiemsucces bestonden van zomereik en beuk tussen de kooi en de zaaiplots binnen en buiten de exclosures, hetgeen voor een belangrijk deel te wijten is aan zaadpredatie. Deze predatie was het hoogst in de bostypen, namelijk ca. 70-100% voor zomereik en ca. 90-100% voor beuk. Binnen de exclosures zijn voornamelijk de muizen hier debet aan, daarbuiten tevens de wilde zwijnen. (NB: muizen verstoppem de zaden van zomereik en beuk vaak, hetgeen nieuwe vestigingsplaatsen oplevert).

Op de heidetypen was de predatie daarentegen veel lager. Voorts werden veel verdroogde kiemplanten van vooral beuk aangetroffen in de kooi.

Zomereiken bleken beter bestand tegen verdroging. Verder is geconstateerd dat de hoeveelheid licht een negatief effect heeft op het aantal kiemplanten, alsmede op de lengte daarvan.

Conclusies

- *Zaadpredatie:* vestiging van zomereik en beuk werd vooral beperkt door predatie van muizen.
- *Grote herbivoren:* waar zaden niet werden gepredeerd door muizen (in heiden) vond in aanwezigheid van grote herbivoren minder vestiging van kiemlingen van zomereik plaats.
- *Weersomstandigheden:* vestiging van grove den en ruwe berk verschilde duidelijk tussen de jaren en is derhalve sterk afhankelijk van de juiste abiotische omstandigheden, zoals (bodem)vochtigheid.
- *Ouderboomeffect:* vestiging van zomereik onder een kronendak van zomereik wordt bemoeilijkt door van de ouderbomen afkomstige pathogenen (vooral de effecten van fytofage insecten, zoals de kleine wintervlinder).

Jeugdgroei en overleving van bomen

Behalve de kieming en overleving van zaailin-

gen is ook de groei en overleving van juveniele bomen (ouder dan 2 jaar) een cruciale fase in het leven van bomen en dus ook in de vegetatiedynamiek op arme zandgronden.

Onderzocht is hoe grote herbivoren de groei en overleving van juveniele bomen sturen, afhankelijk van terreintype en boomsoort. Op basis van deze resultaten kan een uitspraak gedaan worden over de kansen voor bosontwikkeling op het Park.

Daartoe zijn in november 1995 binnen en buiten iedere exclosure 10 boompjes van de hiervoor genoemde 4 boomsoorten geplant. Deze boompjes waren bij het planten 2 jaar oud. Vervolgens is ieder najaar tot en met december 1997 de hoogte van de levende plant, de lengte van de topscheut alsmede de diameter op 8 cm van de plantbasis gemeten.

Daarbij werd vraat-, schil- en veegschade getoet.

De hoogteontwikkeling werd duidelijk beïnvloed door begrazing. Tussen de soorten bleken voorts ook duidelijke verschillen te bestaan. Vooral ruwe berk werd erg in hoogte gereduceerd, zowel in begraasde als in onbegraasde toestand.

Conclusies

- *Grote herbivoren*: deze hebben een sterk negatieve invloed op jeugdgroei en overleving van zomereik, beuk, ruwe berk en grove den.

De mortaliteit was groot door intensieve vraat en wroeten door wilde zwijnen, maar ook door de (aan)plantschok.

- *Smakelijkheid*: smakelijke soorten (zomereik, beuk, ruwe berk) werden meer aangevreten dan onsmakelijke soorten (grove den).
- *Verschillen tussen terreintypen*: bij de verschillende terreintypen bestonden duidelijke verschillen in jeugdgroei en overleving. Die van zomereik en beuk in aanwezigheid van grote herbivoren was het meest succesvol in naaldbos op rijke bodems in de voormalige wildbaan.

Jeugdgroei van grove den en in mindere mate ruwe berk in aanwezigheid van grote herbivoren, was het meest succesvol in de arme heidevegetaties op stuifzand.

Mogelijk dat een relatief lage vraatdruk in W ten gevolge van hogere foerageeractiviteit in H en K, de betere jeugdgroei verklaart.

Algemene discussie en conclusie Effecten op de grote herbivoren

De rasterverwijdering betekende voor edelhert, wild zwijn en moeflon een verlaging van de dichtheid met 24% door de vergroting van het leefgebied van 3.800 naar 5.000 ha. Deze rasterverwijdering veroorzaakte een ware 'volksverhuizing'. Wilde zwijnen en edelherten trokken naar de nieuwe gebieden H en K, maar de moeflons bleven in W achter, maar verlegden hun foerageeractiviteiten echter voor een deel van de arme stuifzanden naar de rijkere heiden en naaldbossen. De reeën werden ten dele verdrongen uit H naar W. Deze herverdeling over deelgebieden ging gepaard met habitatverschuif

vingen. Het ree werd de 'looser' en verhuisde naar een minder gunstig habitat. Uit de resultaten blijkt dat edelherten op grote schaal pendelen tussen de rustgebieden in de wildbaan en foerageerhabitats in de bossen van H en K. Uit de verschuivingen blijkt voorts de dominante positie van het edelhert t.o.v. ree en moeflon. Verwacht mag worden dat de grootste veranderingen achter de rug zijn. Wilde zwijnen verhuisden nog meer dan de edelherten, maar pendelden minder.

De kolonisatie van H en K gaat gepaard met een verschuiving van arme habitats (grove-den-nenbos in W) naar voedselrijke gebieden. Wilde zwijnen zijn nomadische omnivoren, die meer zwerven dan edelherten, waarschijnlijk omdat hun voedselaanbod grotere wisselingen en onzekerheden vertoont.

Effecten van flankerende maatregelen

Om de kolonisatie en afbraak van de bosverjonging te voorkomen, zijn in W rustgebieden gecreëerd, wildweiden aangelegd en likstenen geplaatst.

Voorts is de jacht gezoneerd, waarbij zo laat mogelijk in het seizoen de jachtinspanning naar W werd verlegd. Hoe effectief zijn deze flankerende maatregelen geweest ?

Rustgebieden hebben de kolonisatie van H en K niet belet. Deze rustgebieden zijn zeer arm

aan loofboom-browse, worden overdag gebruikt om te herkauwen, te rusten en gras (bochtige smele) te eten. Edelherten plegen 6x per dag te foerageren. Zij verleggen deze foerageerperioden - en misschien alleen hun browse-activiteit - naar de perioden buiten de openings-tijden voor het publiek, als het hele Park rustig is, om de afstand tussen de rustgebieden en H en K te overbruggen. Deze afstand is voor edelherten geen enkel probleem.

Ook de jachtzoning heeft niet het gewenste effect bereikt. Door het vergrote leefgebied met meer dekking kon het geplande afschot niet worden gerealiseerd. Daarom is in 1996 en 1997 meer en vroeger in het seizoen gejaagd, hetgeen waarschijnlijk de oorzaak is van de toegenomen schuwheid.

Ten aanzien van de wildweiden wordt opgemerkt dat uit de zichttellingen gedurende de gehele onderzoeksperiode (1994/1997) is gebleken dat het gebruik van deze weiden afneemt. Wildweiden bieden gras en geen browse. De vraatdruk op de jonge loofbomen in H en K wordt daardoor niet substantieel door de wildweiden in W geremd. Het effect van likstenen en waterbeschikbaarheid op de ruimtelijke verdeling is niet nader geanalyseerd.

Effecten op de vegetatie

De belangrijkste conclusie is, dat door de rasterverwijdering vestiging van nieuw jong loofbos en verjonging van bestaand loofbos wordt belemmerd en dat open stuifzanden en lichenensteppen zullen veranderen in naaldbos, droog grasland en heide.

Zonder begrazing zou overal in het Park, uitgezonderd de zeer natte en extreem arme plaatsen, de vegetatie naar loofbos tenderen. Sinds de inrichting van de wildbaan in het begin van

de vorige eeuw, hebben edelherten en moeflons deze ontwikkeling geremd.

Het onderzoek heeft aangetoond dat sinds 1994 dit proces ook in H en K optreedt. Slechts op enkele plaatsen waar een goede vestiging wordt gecombineerd met een rijkere bodem en een lage wilddruk, groeien jonge loofbomen door de vraatlijn, vooral de matig smakelijke soorten als ruwe berk, beuk en wintereik. Zomereik en lijsterbes lukten dit niet of nauwelijks.

Gebleken is voorts dat de vestiging van grove den in open terrein nauwelijks door begrazing wordt belemmerd. De soort is zeer onsmakelijk en wordt nauwelijks gevreten en dan alleen nog maar in de late winter. Als grove-dennenbos degenereert treedt depressie op naar een open bochtige smele, die al in de bosfase aanwezig was, en daarna weer successie naar struikheide, die zich sterk in de bochtige smele kan vestigen. In deze heide vestigen zich weer grove dennen, waarmede een tweede dennengeneratie start. De groei van loofbomen en struiken wordt onderdrukt door de herbivoren.

Op bodems met stagnerend water vervangt pijpenstrootje de bochtige smele en verschijnt dopheide naast struikheide. Zowel dopheide als pijpenstrootje zijn onsmakelijk. Vooral pijpenstrootje accumuleert strooisel dat structureel de vestiging van houtachtigen met kleine zaden en kiemplanten remt. De weinige loof-

boomsoorten die zich wel kunnen vestigen worden weggevreten. Het resultaat is dat de loofbosvorming vanuit de pijpenstrootjesavanne veel langzamer verloopt dan de vorming van grove-dennenbos vanuit een bochtige smele/struikheidevegetatie.

Door de rasterverwijdering is na 1994 het gehele Park integraal onder invloed van begrazing en de daarmee gepaard gaande cyclische successie gekomen. Hierin ontbreken de vroegste en laatste successiestadia. De laatste nog aanwezige

resten van de vroegere open stuifzanden en jonge successiestadia zullen versneld verdwijnen door de verlating van het stuifzand en de arme heide door edelhert en moeflon (NB : het ligt thans in de bedoeling weer een open stuifzandgebied in de voormalige wildbaan te reactiveren).

Eiken- en beukenbos zal pas op termijn verdwijnen als de huidige dominante individuen zijn afgestorven. Naar verwachting zal dan een graslandfase volgen, waarin heide of andere relatief onsmakelijke soorten zullen ontstaan, waarna intermediaire stadia grasland, struikheide en naaldbos in dynamische mozaïeken het gehele Park zullen gaan bedekken. Het gevolg is dat er op langere termijn landschapsomkering zal optreden: naaldbosdominantie op de vaaggronden en regressie van bos naar korte vegetaties op de rijkere podsolen.

De onderzoekers constateren voorts dat er een onevenwichtigheid bestaat tussen het actuele, natuurlijke voedselaanbod en de voedselbehoefte van het actuele herbivorenbestand ten tijde van de onderzoeksperiode, t.w. 300 edelherten, 300 moeflons, 100 wilde zwijnen en 200 reeën. Daarbij rijst bij hen de vraag of het herbivorenbestand nog wel past bij de actuele beheersdoelstellingen.

Conclusies

- *Terrein- en habitatgebruik:* wilde zwijnen zijn massaal verhuisd van W naar H. Edelherten

hebben een belangrijk deel van hun foera-geeractiviteiten verplaatst naar H en K. Reeën zijn ten dele verdrongen uit H en K naar W, moeflons zijn in W gebleven. Het gebruik van voedselrijke intermediaire en late successiestadia is toegenomen, dat van voedselarme pionierstadia afgenomen. Alle herbivoorsoorten maken preferentieel gebruik van voedselrijke graslanden (wildweiden).

- *Vegetatieontwikkeling*: niet de vestiging maar de hoogtegroeï vormt de achilleshiel van de loofbosontwikkeling onder begrazing. Vooral edelherten en reeën beletten volledig de hoogtegroeï van jonge individuen van zomereik en lijsterbes, de meest smakelijke loofbomen.

Lokaal, op rijkere gronden, naast zaadbomen en op relatief onrustige plekken, blijken de matig smakelijke soorten (beuk en winter-eik) door de vraatlijn te kunnen groeien. In de jongste successiestadia in het stuifzand wordt de successie nauwelijks of niet (meer) door begrazing geremd.

Open zand verdwijnt zonder aanvullend beheer. Grove den wordt niet of nauwelijks bevreten en belemmerd.

- *Flankerende maatregelen*: deze zijn niet effectief gebleken om de edelherten uit H en K te houden en de afbraak en onderdrukking van de smakelijke loofboomsoorten te voorkomen.

Beheersaanbevelingen

Uit het onderzoek blijkt dat edelherten begonnen zijn aan de omvorming van het bos in H en K in open terrein. De meest natuurlijke oplossing is dit te accepteren en de beleidsdoelstellingen aan te passen. Om de perspectieven voor loofbosontwikkeling te vergroten kunnen de volgende maatregelen worden genomen:

- Verlaging van de herbivorendichtheid in het Park; loofbosverjonging zou volgens een daartoe opgestelde rekensom een reductie van 80% van het edelhertenbestand vereisen in de totale herbivorenpopulatie, waarmee de restpopulatie edelherten op 60 dieren te becijferen is.

- Verandering van de soortensamenstelling van het herbivorenbestand, m.n. die van edelherten.
- Aanleg van bladakkers, teneinde de browse-druk in H en K te verlagen.
- Zwerfrasters aanbrengen, dit zijn tijdelijke rasters om bosverjongings-eenheden op te laten groeien.
- Afweermiddelen voor edelherten en reeën invoeren, zoals individuele boombescherming (gaas, plastic kokers).
- Jachtzoning door verjaging van met name edelherten uit H en K.
- Zoning van rustgebieden, d.i. verplaatsing en concentratie van rustgebieden naar het centrum van het Park, waardoor de afstand tot de bossen van H en K wordt vergroot.

Het vorenstaande dient gedurende een periode van 10-20 jaar in acht te worden genomen, teneinde een cohort vraatgevoelige soorten door de vraatlijn te helpen.

Ter afsluiting

De uitkomsten van het onderzoek zijn besproken door de Commissie Natuurbeheer en het bestuur van de Stichting. Het bestuur besloot de gewenste populatieomvang van edelhert en moeflon te verlagen tot respectievelijk 200 en 150 dieren. De effecten daarvan zullen worden nagegaan. Op voorhand wordt er al rekening mee gehouden dat de edelhertenstand verder verlaagd zal moeten worden tot 150 dieren, het minimum om een gezonde populatie in stand te houden en inteelt te voorkomen.

Aangezien het enige jaren kan duren alvorens de lagere standen zijn bereikt en omdat er rekening mee moet worden gehouden dat ook bij de lagere standen de natuurlijke bosverjonging onvoldoende tot ontwikkeling zal komen, zullen rond de bosverjonging tijdelijke rasters moeten worden geplaatst.

Jan Trapman

Penningmeester

Vrienden van De Hoge Veluwe

Paddestoelen

Toen ik jaren geleden begon om in de natuur foto's en dia's te maken van paddestoelen, zwammen en korstmossen besepte ik niet half waar ik aan was begonnen. Mijn serie dia's en foto's werd steeds uitgebreider en ook het aantal boeken groeide gestaag. Maar buiten het vertonen van de dia's voor de familie en af en toe eens tijdens een zomerwerkkampavond kwam het niet.

Toch fascineert het onderwerp mij ontzettend, maar mijn kennis over de paddestoelen is nog steeds onvoldoende. Dit weerhoudt mij niet om in de Schouw, nu de belangrijkste paddestoe-

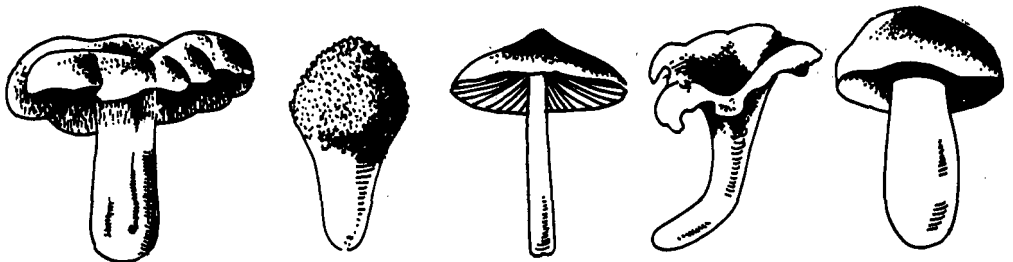
lentijd weer daar is, uw aandacht voor dit onderwerp te vragen. Ik wil u op verschillende paddestoelen attent maken, zodat u er nog meer in geïnteresseerd raakt en ze niet zomaar voorbijloopt of vertrap.

In Nederland komen ruim 2.500 soorten paddestoelen voor (een klein gedeelte hiervan kunt u in het Park tegenkomen) en vertonen zich met uitzondering van de maanden januari en februari het hele jaar door aan eenieder die daar belangstelling voor heeft.

In het najaar kunt u een rijke verscheidenheid tegen komen. Vooral bij vochtig weer en tijdens de herfst als het miezerig weer is en de nevel in het bos hangt zien we de mooiste soorten. De ene soort groeit in dichte bundels op oud hout, andere soorten tussen de afgefallen bladeren of naalden, of in een grasveld of een mospol. U zult verbaasd zijn waar ze zoal op groeien, een rijke variatie ook in grootte (zie foto's).

De grondsoort en het type bos is zeer bepalend voor sommige soorten paddestoelen, zo komen in het ene deel van het land andere soorten voor dan elders. Wat de bezoeker van het bos als paddestoel ziet, zijn o.a. slechts de vruchtlichamen van de planten, die als spinnenwebachtige, tere, dikwijls veelvuldig vertakte draden in de bodem de laag afgefallen bladeren of naalden doorwoekeren of in het hout een verborgen bestaan leiden.

De paddestoel (zwam) kan zich soms na jaren weg te zijn geweest plotseling weer op zijn oude plek vertonen. Deze eigenlijke paddestoelplant

noemt men het mycelium of zwamvlok. Deze zwamvlokken kunnen zeer verschillende afmetingen hebben en zeer verschillende leeftijden bereiken.

Wanneer het mycelium, de eigenlijke schimmelplant, de voedingsbodem - hout, mest - heeft doorgroeid, begint het onder gunstige omstandigheden vruchtlichamen te produceren. Dit zijn dan de paddestoelen, die in de wonderlijke vormen der natuur alom worden bewonderd.

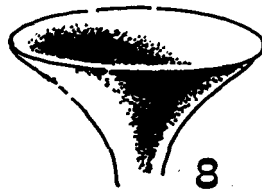
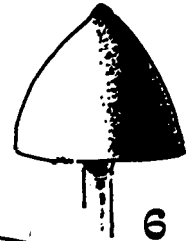
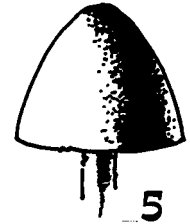
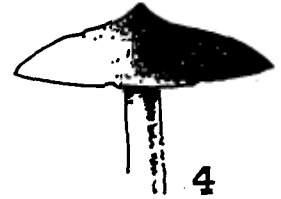
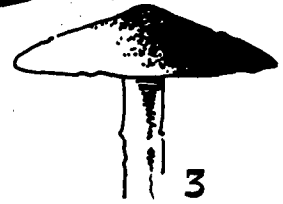
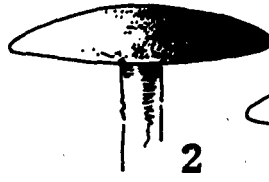
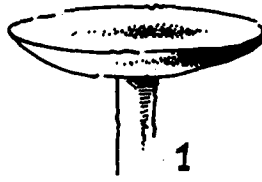
Ik hoop dat ik met deze pagina's uw aandacht heb mogen wekken voor de 'bloemen van het bos'.

Ad Peters
Coördinator Zomerwerkkamp

Het verschil tussen de vruchtlichamen

Paddestoelen

Verschillende hoedvormen

1. Vlak-uitspreidend
2. Laag-gewelfd
3. Met stompe knobbel in het midden
4. Met toegespitste wrat
5. Kegelvorming
6. Klokvorming
7. Verdiept
8. Diep trechtersvorming

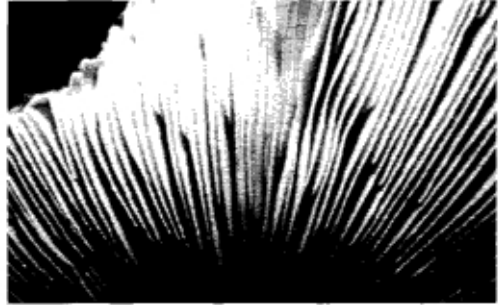
Paddestoelen

Hier enige voorbeelden

Er zijn verschillende groepen, uiterlijk zeer verschillend.

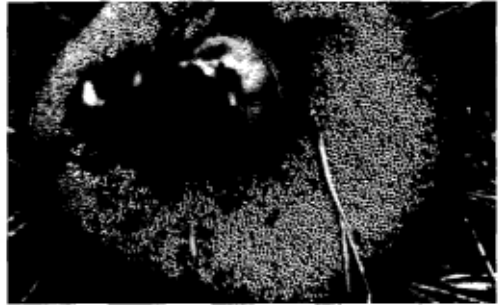
De plaatjeszwammen

Zij hebben een hoed en een steel en aan de onderzijde van de hoed zitten de plaatjes, die van de steel naar die hoedrand lopen (zie foto). De plaatjes worden overdekt door kiemvlees, bv. bij de vliegezwam (rood met witte stippen) de cantharel en de champignon.

De buisjes- of gaatjeszwam

Zij hebben ook een hoed op een steel en aan de onderzijde van de hoed buisjes (zie foto), die met gaatjes naar buiten uitmonden. Het kiemvlees bedekt de wand van de buisjes, bv. eekhoorntjesbrood en de berkenboleet.

De buikzwammen

Deze hebben geen duidelijke hoed of steel, en zijn in de regel dik en rond. De sporen worden binnen in het vruchtlichaam gevormd en komen alleen vrij doordat bij rijpheid de vruchtwand openscheurt (zie foto).

De stinkzwammen

Ze hebben een duidelijk poreuze en breekbare steel en een klein hoedje, dat met een slijm laag is bedekt. Ze zijn aanvankelijk in een vlies opgesloten (duivelseieren genaamd). In deze slijm laag zitten de sporen (zie foto's).

Terrein 'De Vlieger'

Het terrein 'De Vlieger' ligt langs de auto-weg ten zuidwesten van de Zwarte Bergen.

Het terrein heeft zijn naam te danken aan de min of meer zichtbare vorm van een vlieger (op oudere kaarten is die vorm duidelijker te zien dan op de nieuwe Hoge-Veluwekaart van bv. 1990).

De naam 'De Vlieger' is dus een perceelnaam en behoort, zoals dat meer op De Hoge Veluwe voorkomt, tot de zogenaamde 'vormnamen' in de toponymie.

'De Vlieger' is een opmerkelijk perceel, dat voorjaar 1970 werd ingezaaid met negen verschillende loofhoutsoorten, na enige bemesting.

'ALLES IS OVERAL, ALLEEN HET MILIEU SELECTEERT, heeft Thijsse eens gezegd. Hij wilde hiermee zeggen dat zaden van alle mogelijke planten zich vrijwel overal bevinden. Ze kunnen ontkiemen en opgroeien, maar uiteindelijk is het milieu bepalend voor hun levensvatbaarheid.

In 1970 kwamen hier wel zo'n 80 verschillende plantensoorten te voorschijn, waaronder bv. riet, lisdodde, moerasandijvie en zelfs tomaat. Men zal begrijpen dat het bos niet het juiste

milieu voor deze planten is en dus zijn ze allang weer verdwenen, evenals vele andere soorten. Meer planten zullen verdwijnen naarmate het loofhout opgroeit en het bos zich gaat sluiten, waardoor steeds minder licht tot de kruidlaag kan doordringen. Tenslotte zal het bosmilieu weer zijn teruggekeerd.

Wat er van het ingezaaide loofhout is terechtgekomen?

Acacia, twee soorten brem en els manifesteren zich het meest, terwijl natuurlijke opslag van berk zich niet onbetuigd laat.

Wilde marjolein is er nu (1990) nog te vinden. Het is een uitgesproken kalkminner en hoort in dit zure milieu eigenlijk niet thuis, maar o.a. in Zuid-Limburg en langs de rivierdijken. De

mogelijke oplossing voor dit raadsel is, dat zich in de bodem gestort puin uit de bezettingsjaren van de Tweede Wereldoorlog bevindt.

Plantenwaarneming op 18-08-1988:
gewone wederik of goudwederik (vochtige plaats)
hennegras (zeer hoog gras)
wilgenroosje
pitrus
braam
bleke Zegge (zeldzaam op De Hoge Veluwe)

bosdroogbloem
 tormentil
 wilde marjolein
 addertong
 struikheide
 duinriet (zeer hoog gras)

Midden in dit gebied bevindt zich een kleine vogel-drinkvijver. In dit vijvertje paart elk jaar de bruine kikker.

In het terrein 'De Vlieger' kunnen de volgende vogels worden waargenomen:

goudvink, vink, tjiftjaf, roodborst, winterkoning, koolmees, pimpelmees, zwarte mees, kuifmees, fitis, fluitier, bonte vliegenvanger, zanglijster, merel, zwartkop, grote bonte specht, koekoek, boompieper, goudhaantje en boerenzwaluw.

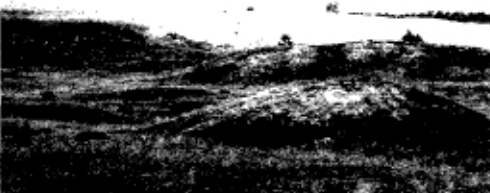
Waarnemingen door A.Ohmstede 11 april
 1994 tijd: 13.00 - 14.00 uur

1 x merel (mann.)
 2 x grote bonte specht
 1 x goudvink (vr.)
 2 x vink (mann.)
 1 x vink (vr.)
 1 x winterkoning
 1 x koolmees
 2 x zwarte mees
 2 x roodborst
 1 x fitis
 1 x vlaamse gaai
 1 x boomkruiper
 1 x goudhaantje

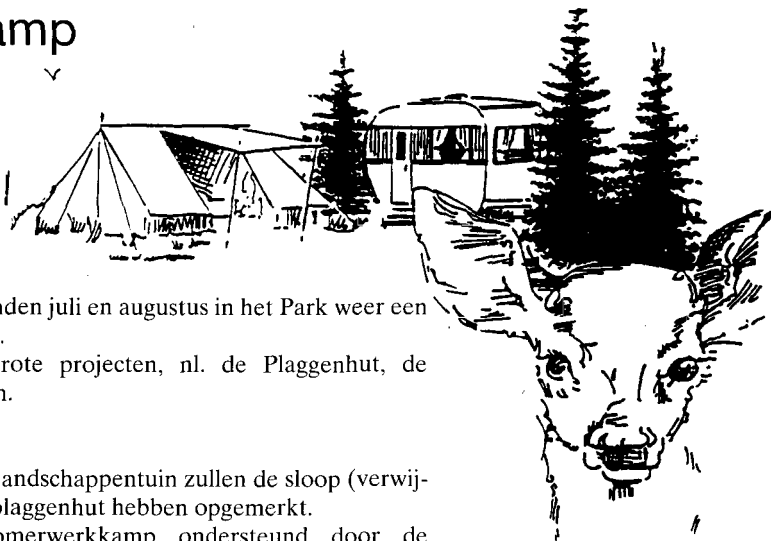
In het 'Vogelvijvertje' werden 20 eiklonpen van de bruine kikker geteld.

Fred Ohmstede

Lid van de Faunawerkgroep
 en de Werkgroep Gidsen

Zomerwerkkamp

Ook dit jaar is er in de maanden juli en augustus in het Park weer een Zomerwerkkamp gehouden. Er waren dit jaar drie grote projecten, nl. de Plaggenhut, de Zwanenvijver en het Hooien.

De Plaggenhut

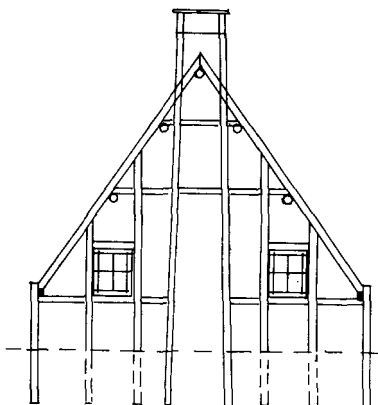
Geregelde bezoekers in de landschappentuin zullen de sloop (verwijderen) van de bouwvallige plaggenhut hebben opgemerkt. Vrijwilligers van het Zomerwerkkamp ondersteund door de Dennenscheerders hebben er onder de leiding van Ed Quax voor gezorgd dat er nu in de landschappentuin een Gelderse plaggenhut staat.

Zwanenvijver

Ook de Zwanenvijver is gerestaureerd en weer in de oude staat teruggebracht onder leiding van Ed Quax.

Veel lof en bewondering voor deze beide projecten en in het bijzonder voor ED QUAX!

Ad Peters

Museum Hoge-Veluwedag

Zaterdag 4 november

Aan de leden,

Op zaterdag 4 november wordt er in de AULA van het Museum Kröller-Müller een museumdag voor de Vrienden gehouden. Mevr. Angeline Bremer-Cox zal een lezing verzorgen over portretten (uit eigen collectie). Op vertoon van het bewijs van lidmaatschap 2000 van Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe heeft u deze dag vrij toegang tot het museum.

Het programma luidt als volgt:

- 10.00 uur Het museum opent
- 10.15 uur Aanvang van de lezing
- 11.15 uur Koffiepauze
- 11.30 uur Bezoek tentoonstelling 'Met wijdopen ogen'
- 12.15 uur Vertrek naar de Kemperberg voor de lunch

De bekende 'Vriendenlunch' inclusief koffie/thee kunt u bestellen door vóór 23 oktober 2000 fl. 4.— p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, Lunteren, onder vermelding lunch op 4 november.

Het bestuur wenst u een plezierige dag toe.

Tessy Smeets Coördinator Hoge-Veluwedagen

Themadag: Natuurbeheer van de Veluwe 2000 25 november 2000

door de heer L. Fraanje (stichting Jac. Gazenbeek)

Het karakteristieke 'boerenlandleven' in beeld

De rust en stilte van het platteland gevangen in de lens. In mooie, sfeervolle overvloeibeelden wordt het resultaat van talloze zwerftochten vastgelegd. Vooral het oude karakteristieke boerenlandleven is met gevoel en liefde vastgelegd. Het dorp van toen is voorbij, maar Louis Fraanje heeft heel veel nog vast kunnen leggen. De kinderen op een dorpschool, in Oud-Veluwse klederdracht. Een bezoek aan een veemarkt, ook het dorsen met een dorsmachine oude stijl geeft een beeld van vervlogen tijden. Boeren, herders, imkers, de kruidenier, de veldwachter en de dieren- en plantenwereld vormen gezamenlijk deze prachtige dialezing, aan elkaar gepraat op Louis' geheel eigen wijze, doorspekt met humor en sentiment.

Het programma van deze dag:

- 9.30 uur Ontvangst in restaurant Rijzenburg
- 9.45 uur Aanvang van de voorstelling
- 10.45 uur Koffiepauze
- 11.00 uur Vervolg van de voorstelling
- 12.00 uur Vertrek naar Kemperberg voor de (zelf meegebrachte) lunch, waarna er voor de liefhebbers een wandeling onder begeleiding van een gids is georganiseerd.

Wildbaan en Raster

In de vorige Schouw heeft Henny Rotteveel een interessant artikel geschreven over Rasters en Roosters zoals die sinds 1936 in de Wildbaan op het Kroondomein en elders werden toegepast. Zelfs in de Middeleeuwen kwamen er al, zoals hij heeft aangetoond, roosters voor bij kerkhoven en kerken. In dat geval niet om het wild, maar de duivel -die volgens de opvatting uit die tijd bokkenpoten bezat- buiten te houden.

Omdat een raster in de eerste plaats dient om het wild binnen de wildbaan te houden (en belangstellenden er buiten!), is het misschien wel interessant om nog iets meer te vertellen speciaal over de Wildbaan op De Hoge Veluwe. Henny zegt op p. 54 van zijn verhaal: 'Nadat de heer Kröller grote stukken grond op de Veluwe heeft aangekocht voor het uitoefenen van de jacht, wil hij van het gebied een

gesloten wildbaan maken. Ook hier weer een probleem dat een aantal openbare wegen het gebied doorsnijdt. Met name de openbare weg van Otterlo naar Hoenderloo vormt een belemmering om een gesloten wildbaan te maken. In 1914 krijgt Kröller van de gemeente Ede toestemming om de openbare weg af te sluiten op voorwaarde, dat hij op zijn kosten en op zijn grondgebied een weg om het gebied heen zal aanleggen en daarna de nieuwe weg aan de gemeente Ede zal overdragen. Kröller gaat akkoord, de nieuwe weg wordt aangelegd en is in 1919 gereed.'

Een interlokale verbinding

Laat ik in de allereerste plaats zeggen dat tot nu toe bijna alle mededelingen omtrent deze weg gebaseerd zijn op de voorstelling van zaken die Van Deventer¹ heeft gegeven, maar zijn opmer-

kingen zijn absoluut onjuist. Kröller kreeg in 1914 geen toestemming om de weg Otterlo - Hoenderloo, ook wel genoemd de Houtkampweg, af te sluiten. Het akkoord werd pas jaren later gesloten, omdat ook het Provinciaal Bestuur en de gemeente Apeldoorn daarover moesten beslissen. Het af te sluiten gedeelte

was immers de schakel in de verbinding tussen Ede en Apeldoorn en het was niet zozeer een lokale als wel een interlokale verbinding. Het afsluiten kon pas plaatsvinden, nadat de nieuwe weg, de huidige Apeldoornseweg, was aangelegd en deze was pas - zoals hierboven vermeld - in augustus 1919 gereed.

Overigens moeten we ons over de nieuwe weg die Kröller op eigen kosten liet aanleggen geen overdreven voorstelling maken. Het was maar een bescheiden weg van nog geen 6 meter breed, en in plaats van het gebruikelijke grind was in dit geval steengruis als verhardingsmateriaal gebruikt, waardoor de weg iets langer intact bleef en er langzamer dan vroeger spoorvorming kon optreden. De huidige N 304 tussen Otterlo en Hoenderloo lijkt niet meer op de oude weg en is in de loop der jaren al vele malen verbreed en gereconstrueerd.

Het is opvallend dat, wanneer deze weg ter sprake komt, bijna niemand zich verbaast over de lange periode van aanleg van ruim 5 jaar tussen 1914 en 1919, terwijl Kröller toch zo snel mogelijk zijn gebieden wilde verenigen en een aaneengesloten wildbaan wilde hebben. Er

is natuurlijk geen 5 jaar of langer aan deze weg gewerkt. Maar waarom heeft het dan zo lang geduurd, voordat de weg kon worden opengesteld?

Problemen bij de aanleg

Gedeeltelijk is de verklaring daarvoor te vin-

den in het feit dat zoals gezegd niet alleen de gemeente Ede daarover kon beslissen, maar dat ook andere instanties hun goedkeuring aan het project moesten geven. Verder speelde het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog een rol, omdat vele projecten wegens financiële moeilijkheden als gevolg van de oorlog voorlopig op een laag pitje werden gezet of definitief werden afgeblazen, zoals bijvoorbeeld de aanleg van een spoorlijn tussen Apeldoorn en Arnhem met een aftakking via Hoenderloo naar Lunteren.

Er was trouwens nog een probleem dat Kröller, ook al was hij bereid diep in de buidel te tasten, niet kon oplossen en dat was het feit dat de Houtkampweg voor een deel liep langs het terrein dat behoorde aan grondeigenaar Alexander Voûte te Brussel. Het huidige Riesselo langs de Houtkampweg vormde een deel van zijn terrein en hij wilde per se dat het stuk weg langs het Riesselo voor alle verkeer zou worden afgesloten. Een gevolg zou zijn dat ook hij niet meer langs zijn gebied kon rijden. Om te verhinderen dat de gehele weg tussen Otterlo en Hoenderloo werd afgesloten begon hij een procedure tegen Kröller die hij slechts gedeeltelijk heeft gewonnen.

Voûte kon de afsluiting van de weg niet verhinderen, maar wel wist hij te voorkomen dat het deel dat langs zijn gebied liep werd afgesloten, waardoor Kröller het raster of zoals het in die tijd werd genoemd de 'ijzerdraadafsluiting' aan de noordkant van de Houtkampweg moest plaatsen en het Otterlose toegangshek niet op de huidige plek kwam te staan, maar ruim 400 meter parkinwaarts, dus halverwege het huidige hek en de splitsing Wildbaanweg.

Niet alleen Voûte was een tegenstander van het afsluiten van de weg, ook de ANWB en enkele andere instanties voelden niets voor afsluiting van het gebied. Zonder teveel in details te treden wil ik een reactie vermelden, zoals die in het boekje van Van der Ven uit 1918 over deze kwestie beschreven staat: 'Toch dreigde ook hier tot voor korte tijd het overal gesignaleerde spook der inkoopijng met de gevreesde prikkel-

draadafsluitingen en met plaatsing der hatelijke bordjes artikel 461..... immers nog strenger (dan elders) zou tussen Hoenderloo en Otterlo de consequentie van het eigendomsrecht worden doorgevoerd. Een jarenlang toegankelijke verkeersweg zou over een lengte van 7 km onttrokken worden aan de gemeenschap. Toen kwamen de anders zo moeilijk voor iets warm te maken Veluwenaren toch in actie. Het ene ingezonden stuk volgde op het andere; via de lokale blaadjes werd ook de grote pers bereikt en het werd 'une question brûlante', wat er nu eigenlijk met de door de één verfoeide, door de ander hemelhoog zelfs als natuurmonument geprezen weg over de Pampel moest gebeuren. Ook werd er gemompeld, dat al de nieuwe gronden welke tot uren in de omtrek werden aangekocht, één reusachtig groot wilde-zwijnenpark zou worden, dat bij het Uddelermeer en bij Ugchelen zou aansluiten bij het afgesloten jachtgebied van de prins, zodat dan heel de Midden-Veluwe weer het Middeleeuws karakter zou herkrijgen van een uitgestrekt wildrevier, één ontoegankelijke wildbaan'.²

Van der Ven had blijkbaar wel het een en ander over de plannen gehoord, maar kon toch niet bevroeden hoe de situatie zich verder zou ontwikkelen, want het uitgestrekte gebied dat Kröller kocht werd na het openstellen van de nieuwe weg in 1919 wel degelijk hermetisch afgesloten en van een zogenaamde 'ijzerdraadafsluiting' voorzien. In het Hoenderlose Bos, de vroegere Varkensbaan, werden de wilde zwijnen losgelaten. De gebieden die Kröller had gekocht waren in de eerste plaats, evenals het kroondomein, bestemd voor de jacht zoals blijkt uit de enorme aankopen van wild in het buitenland en uit de opdracht aan de Nederlandsche Heidemaatschappij. Pas later, door toedoen van Helene Kröller, ontstond het idee het noordelijk terrein tot een cultureel gebied te maken, omdat haar plannen voor een cultureel centrum in Wassenaar waren mislukt.

De gesloten wildbaan

In tegenstelling tot wat men in het algemeen leest had Kröller in eerste instantie absoluut geen problemen met het aanleggen van een aaneengesloten wildbaan. Toen hij in 1909 landgoed Hoenderloo van de familie van Sickesz en ten westen daarvan nog een terrein van de geërfden van Otterlo had gekocht, werd dat gebied ongeveer 1.400 ha ingerasterd tot een wildbaan. Wie in het archief één van de kaarten van dat gebied, vervaardigd door de Nederlandsche Heidemaatschappij, bekijkt, kan constateren dat op de kaart op de plek van het Otterlose Zand heel duidelijk en groot het woord wildbaan staat. De eerste wildbaan lag dus ten noorden van de Houtkampweg en was zelfs groter dan de wildbaan die stadhouder Willem II in 1648 bij Dieren liet aanleggen.

Omdat er op het betrekkelijk kleine gebied tamelijk veel herten moesten leven, werden er 5 voederplaatsen aangelegd met de aanduidingen VP 1 tot VP 5. Er was rond 1910 ook nog geen sprake van het afsluiten van de weg Otterlo - Hoenderloo. De moeilijkheden ontstonden 5 jaar later, toen Kröller in 1914 van de gebroeders Terwindt uit Arnhem het landgoed de Pampel had gekocht. Dat landgoed lag evenals de Bunt voor een groot deel ten zuiden van de Houtkampweg. Vanaf dat moment kwam bij Kröller de gedachte op de terreinen die door een weg gescheiden waren te verenigen en de Houtkampweg bij zijn gebied te trekken, maar dat was niet mogelijk zolang dit een openbare weg bleef en er geen andere verbinding tussen Otterlo en Hoenderloo bestond.

De problemen werden vanzelf nog ingewikkelder, toen Kröller in november 1916 van baron Van Pallandt van Rozendaal ook nog het Deelense- en Oud-Reemster Veld kocht. Ook door die gebieden liepen openbare wegen en hij kreeg toen hij die wegen wilde opheffen niet alleen te maken met de gemeente Ede, maar ook met de gemeente Arnhem.

Een nieuw plan

Daarom moest Kröller een nieuw plan maken

en zowel de gemeente Ede als de gemeente Arnhem vragen om alle wegen die door zijn gebied liepen aan hem over te dragen.

De gemeente Ede zat met het probleem dat de Houtkampweg in 1876 met subsidie van de provincie was aangelegd en zoals gezegd een interlokale verbinding vormde tussen Ede en Apeldoorn. Vandaar dat bij afsluiting ook toestemming aan het Provinciebestuur moest worden gevraagd. Het is duidelijk dat Kröller niet in korte tijd met drie instanties de gemeente Ede, de gemeente Apeldoorn en het Provinciebestuur tot overeenstemming kon komen. Er was in 1914 wel een plan bij de gemeente Ede ingediend, maar dat liep vertraging op door de bezwaarschriften die werden ingediend, door de procedure van Voûte en niet in het minst door de vele grondaankopen van Kröller zelf. Want naarmate hij zijn gebied ging uitbreiden, wilde hij ook telkens meer terreinen samenvoegen.

Behalve de Houtkampweg was ook de Lijkweg, volgens de kaart Van Geelkercken Kerkweg geheten, maar in de wegenlegger van Ede opgenomen onder de naam 'weg van Pampel naar Deelen' een nog steeds bestaande verbinding tussen Otterlo, de Pampel en Deelen. Er waren in Otterlo nog boeren die beweerden dat zij de weg nodig hadden voor het halen van plaggen op het Deelense Veld. Na de aankoop van het Deelense en Oud-Reemster Veld werd het probleem nog nijpender. Tenslotte bleek het mogelijk gedeeltelijk tot overeenstemming te komen, waarbij Kröller aan de gemeente Ede belangrijke terreinen moest afstaan aan de kant van Otterlo, de weg Hoenderloo - Schaarsbergen die zijn gebied doorsneed moest overdragen aan de gemeente Ede en de Houtkampweg voorzover die langs het terrein van Voûte liep, moest openhouden voor verkeer.

De weg Hoenderloo - Schaarsbergen werd door de gemeente Ede recht getrokken en gereconstrueerd, waarbij Kröller de benodigde grond aan de gemeente moest afstaan. Het gebied dat Kröller op Hoog Baarlo en rond de

nederzetting Deelen bezat, ongeveer 800 ha, werd door de nieuwe weg Hoenderloo - Schaarsbergen voor altijd van de overige terreinen afgescheiden en dus ook nooit van een raster voorzien. Vervolgens werden deze terreinen aan verschillende kopers verkocht. Als men hiermee rekening houdt, klopt ook het vaak genoemde getal van 6.800 ha niet. Weliswaar was Kröller gedurende enige (korte) tijd eigenaar van 6.800 ha, maar een aantal gebieden werd nooit ingerasterd o.a.: de Hoef, de Varkensbaan en de terreinen ten oosten van de Deelenseweg.

Het Riesselo is zelfs nooit eigendom van Kröller geworden, hoewel hij daartoe wel pogingen had ondernomen. Maar de relatie tussen hem en Alexander Voûte was door het gedeeltelijk afsluiten van de weg zodanig verziekt, dat Alexander Voûte zijn terrein nooit aan Kröller heeft willen verkopen. Het terrein werd door vererving eigendom van de bioloog David Voûte, een neef van eerstgenoemde, die later in 1938 het terrein wel verkocht, maar toen aan de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, zodat het nu onderdeel vormt van het Park. Het totale gebied dat door Kröller zelf werd ingerasterd was destijds niet veel groter dan het huidige ingerasterde terrein van ruim 5.000 ha.

De periode rond 1920

Het jaar 1920 was voor de Kröllers een belangrijk jaar. Er was overeenstemming bereikt met de gemeente Ede en de gemeente Arnhem, waardoor alle wegen (er werd nog verder onderhandeld over een weg die naar de Stadsdennen liep) binnen het gebied aan Kröller werden overgedragen. De nieuwe weg aan de noordkant was in augustus 1919 zonder

enig feestelijk vertoon opengesteld en het landhuis / jachthuis Sint-Hubertus was bijna afgebouwd.

Eerst nu was er gelegenheid en ook de noodzaak de oude wildbaan in landgoed Hoenderloo te sluiten, een nieuwe wildbaan ten zuiden van de Houtkampweg in gebruik te nemen en het noordelijk gebied inclusief de Pampel met een binnenraster af te sluiten en als cultuurgebied in te richten.

Ik spreek van noodzaak omdat het jachthuis door toedoen van Helene Kröller een totaal ander gebouw was geworden dan een gewoon jachthuis dat Kröller aanvankelijk (want het Klaverblad in de Harskamp bleek te primitief) voor ogen had gestaan en bovendien ontstonden er langzamerhand plannen voor het bouwen van een museum op het terrein van de Pampel.

Voor het wild was deze verandering minder gunstig, want nu konden de edelherten en de moeflons niet meer in het rijkere noordelijk gebied voedsel zoeken, maar moesten met een veel armer en kaler terrein genoegen nemen. Daarbij moeten we bedenken dat het middenterrein tussen de Pampel en het landgoed de Kemperberg rond 1920 veel kaler was dan tegenwoordig en nog bijna één grote zandvlakte. Geen wonder dat het wild op grote schaal moest worden bijgevoerd. De situatie is nu weer veranderd, omdat volgens een besluit van de regering er geen wild mag worden gehouden op een gebied kleiner dan 5.000 hectare. Nu is het binnenraster verdwenen en zijn alleen enkele markante plekken afgesloten. Intussen gaan de ontwikkelingen op de Veluwe door.

Bram Haak

Lid Werkgroep Geschiedenis

Van Herberg tot Grand Café

Al heel vroeg waren er in de Veluwe dorpen en aan de postwegen herbergen gevestigd. Otterlo vormde daarop geen uitzondering; in de Bataafs-Franse tijd (1795-1813) was er in de Dorpsstraat al sprake van een herberg. Volgens de huisnummering uit 1812 woonde in de Dorpsstraat 19 Karel Mulder, die behalve boer ook herbergier was. Karel werd op 27 maart 1775 in Otterlo geboren als zoon van Evert Jansen Mulder en Jacomijntje Karels. Op 2 april werd hij in de kerk van Otterlo gedoopt door dominee Henricus van Itterson. Karel was in de eerste plaats boer en behoorde tot de geërfden van Otterlo en bovendien was hij rijker dan de meeste Otterloërs. Wij weten dat dankzij de Franse administratie die in de tijd, toen we door de Fransen bezet waren, allerlei gegevens opvroeg en vastlegde.

In 1812 was Nederland bij Frankrijk ingelijfd en werd er een register van dienstplichtigen aangelegd voor de Garde National. Behalve naam, geboortedatum en beroep werd ook aangegeven hoe vermogend men was. Er werden drie categorieën onderscheiden, te weten geen bezit, middelmatig bezit en aanzienlijk bezit. Op de lijst kwamen 100 namen voor en aangezien Otterlo toen ongeveer 600 zielen telde zal dat nagenoeg de gehele beroepsbevolking geweest zijn. 89% van de bevolking werkte in de landbouw en de overige 11% was ambachtsman of herbergier terwijl ook de dominee, de koster en de veldwachter tot deze groep behoorden. Otterlo was een arm dorp want 82 van de 100 dienstplichtigen had geen enkel bezit, 15 hadden een middelmatig bezit en slechts drie hadden een aanzienlijk bezit. De drie rijken waren alle drie boer en een van de drie was Karel Mulder die behalve boer ook herbergier was. De andere twee waren Jan Onderstal, die boer op Deelen was, en Jan Hendrik van Zandbergen, eigenaar van de Pampel.¹

De herberg was in de begintijd een bijverdiende en door haar ligging aan de Dorpsstraat moest men het waarschijnlijk van de plaatselijke bevolking hebben. Aan de weg van Harderwijk naar Arnhem lag ook een herberg, op de plaats waar nu de Waldhoorn ligt, en die herberg zal meer passanten getrokken hebben. Een zoon van Karel, de in 1819 geboren Evert Mulder, zette het bedrijf van zijn vader in 1848 voort en ook hij werd zowel landbouwer als kastelein genoemd. In 1840 werd in een acte voor het eerst de naam De Roode Lelie genoemd voor de herberg van de familie Mulder. We zijn er niet in geslaagd de naam Roode Lelie te verklaren. Evert bleef tot 1859 herbergier in de Roode Lelie en droeg in dat jaar de zaak over aan zijn zes jaar jongere broer Jan. Jan overleed in Otterlo op 9 juni 1893 op 68-jarige leeftijd en is waarschijnlijk tot zijn dood eigenaar van De Roode Lelie geweest.

Kennelijk had de herberg zo langzamerhand meer klanten gekregen en kon iemand er van leven.

Gerrit Pieters uit Apeldoorn nam De Roode Lelie over en veranderde de naam in Café Transvaal. Het was de tijd waarin de Boeren en de Engelsen oorlog voerden in Zuid-Afrika. De Nederlanders waren op de hand van de Boeren en de naamgeving Café Transvaal zal daar

ongetwijfeld mee te maken hebben gehad. Het verhaal dat de ronde doet over een bezoek van Paul Kruger en Christiaan de Wet aan de Otterlose herberg en dat de naam Transvaal daaraan te danken is, kan waar zijn maar dat is verder niet vast te stellen. De nieuwe eigenaar had een koetsje waarmee de gasten opgehaald werden. Ook was er een kruidenierswinkel naast het café gevestigd, waaruit valt af te leiden dat het café alleen nog onvoldoende inkomsten opleverde. Bij café Transvaal was ook een museum voor natuurlijke historie gevestigd dat kennelijk bestemd was om de gasten naast het vermaak ook enige kennis bij te brengen.

In 1899 nam Arnoldus van Dolder de zaak over van Pieterse. Van Dolder bleef tot 1907 in Otterlo en was naast herbergier ook stalhouder. In 1903 kwam er een nieuwe dominee in Otterlo en om zijn gemeente beter te leren kennen huurde hij een koetsje bij Van Dolder. Voor een bedrag van f1.50 werd de dominee rondgereden naar en door Harskamp dat ook onder het kerspel Otterlo viel. Van Dolder had de kruidenierszaak in ere gehouden want in hetzelfde jaar dat hij de dominee rondreed leverde hij kruidenierswaren aan de diaconie voor f 8.77. De gespecificeerde rekening is bewaard in het archief van de diaconie en bevat meer dan dertig posten. We noemen 30 koeken voor f 1.65, een brood voor 25 cent, een half pond koffie 20 cent, 2 pond spek 66 cent enz.²

In februari 1899 werd Otterlo door een zware brand geteisterd, een brand waarin de duivel de hand had. In de Middeleeuwen werd een pastoor in de Aanstoot (Otterlo) door de duivel gekweld. Zijn schutspatroom die hij om hulp vroeg liet hem in de steek, zodat hij ten einde raad een list bedacht om de duivel te slim af te zijn. Hij kocht

bij de smid een zware ketting met een stevige kram die hij samen met een hamer onder zijn pij verstopte. Zo ging de pastoor op stap in de richting Wekerom en net toen hij Eschoten gepasseerd was, werd hij door de duivel belaagd. De pastoor liep onder aanroeping van de Heilige Maria naar een dikke eik en ketende de duivel vast met de ketting. Vervolgens zei hij: 'ik verban U voor eeuwig aan deze ketting en nooit zult ge meer terug mogen keren in de Aanstoot'. De duivel schrok hevig en smeekte de pastoor om ieder jaar een hanetree (een pas van een haan) in de richting van de Aanstoot te mogen doen. De pastoor gaf toe en de rust in Otterlo was hersteld. Maar in 1899 was de duivel terug en gezeten op de torenspits blies hij een hevige storm uit het oosten aan. De bakker naast Café Transvaal had juist zijn oven flink opgestookt en een vonk sloeg over naar de hooiberg van de buurman. In de kortste keren brandde het halve dorp af. Een ongeluk denkt U misschien, de oude Otterloërs weten wel beter.

In 1907 nam Martinus Poelman Café Transvaal over en ging daar met zijn tweede vrouw Gerritje Beumer wonen. Martinus was in de eerste plaats kunstschilder en jager en liet de zaak aan zijn vrouw Gerritje over. Transvaal veranderde van naam en heette voortaan Jagersrust.

Martinus Poelman was een echte levensgenieter die zijn schilderijen, in de stijl van de Haagse School, met kwistige hand uitdeelde. Hij beschikte ook over een uitstekende wijnkelder die fijnproevers van heinde en ver aantrok. Eén keer per jaar kwam Prins Hendrik met de koets op bezoek om wijn te kopen. Martinus had een broer die in het toenmalige Nederlands-Indië werkte en die als hij met verlof was opgezette exotische vogels en dieren meenam. De verzameling is helaas verloren gegaan en de aanwezige aquaria werden door de Duitse bezetters uit balorigheid aan diggelen geschoten. Martinus en zijn vrouw hadden in 1925 nog steeds de kruidenierswinkel want in dat jaar leverden ze kruidenierswaren aan de diaconie voor de begrafenis van Evert van Beek. Het was toen traditie een begrafenismaaltijd te houden en op de rekening troffen we dan ook een fles drank voor f 3.20 aan en niet minder dan 10 pond boter voor f 14.25 en 20 pond kaas voor f 16.64.

Martinus had uit zijn eerste huwelijk twee zoons, de tweeling Martinus en Teunis. Martinus Sr. vond dat een tweeling ook een tweelingfiets moest hebben en dus liet hij de smid zo'n fiets maken.

Teunis, die bij de Heidemaatschappij werkte, nam na het overlijden van zijn vader Jagersrust over. Net als zijn vader Martinus was hij een verwoed jager. Samen met zijn jachtvriend dokter Beumer, die toen in het 'Witte Hoes' woonde, jaagde hij in het Otterlose Bos, de Hoef en het Jeneverbessenbos.

Hij was een sociaal mens, want het geschoten wild ging voor een groot deel naar de armen waarbij dokter Beumer hem vertelde wie het

het beste konden gebruiken. Achter Jagersrust hield hij een diertuintje met o.a. damherten, een wild zwijn, een wolf en fretten.

Teunis was geen echte horecaman, want als het druk werd, pakte hij zijn geweer en ging op stap en liet de zaak over aan zijn vrouw Francina van de Kamp uit Deelen. Jagersrust was inmiddels hotel-pension geworden zoals bleek uit een rekening uit 1941. Dominee Abbink was vier dagen in Jagersrust geweest waarvoor de kerk f 14.—, dus f 3.50 per dag, moest betalen. In de jaren 1952 tot en met 1954 woonde de jongste zoon van het echtpaar Kröller-Müller, Bob met zijn vrouw op kamers in Jagersrust. Hoewel zij een ruime toelage hadden konden zij daar, als aanbidders van de oude Bacchus, niet van rondkomen. Bob Kröller en zijn vrouw Thylla waren in die jaren bekende verschijningen in het dorp.

Teunis overleed in 1976 en Jagersrust werd een jaar lang door zijn zoon Frans Poelman geëxploiteerd. Om te kunnen voldoen aan de eisen van de tijd waren grote investeringen nodig en dat was reden voor Frans om niet verder te gaan met het familiebedrijf. De zaak werd verkocht aan iemand uit Harskamp, maar de naam Jagersrust werd gehandhaafd. Het bedrijf is daarna nog in verschillende handen geweest en heeft een tijd leeg gestaan voordat het in 1998 door de familie Bom, die ook de Sterrenberg in Otterlo exploiteert, aangekocht werd. Na een grondige verbouwing werd in dat jaar Jagersrust heropend onder de naam Grand Café Kruller.

Piet Hofman

Lid van de werkgroep Geschiedenis

1 Rijksarchief in Gelderland, inv.5723, dienstplichtigen Otterlo 1812 voor de Garde National
2 Gemeentearchief Ede, archief van de diaconie van Otterlo

Caprimulgus europaeus

(deel 1)

Introductie

Dit artikel is gewijd aan *Caprimulgus Europeus*, in gewoon Nederlands de nachtzwaluw geheten. Op de een of andere manier ben ik door deze vogel geïntrigeerd geraakt. Weet u waarom? De nachtzwaluw is een van de meest mysterieuze vogelsoorten in ons land. Deze vogel wordt slechts door weinig mensen gehoord en er zijn er nog minder die hem hebben gezien. Hij is door zijn kleur perfect gecamoufleerd, zodat hij overdag alleen bij toeval ontdekt wordt. 's Avonds is de kans op succes groter, als men hem tijdens de vlucht hoort roepen. Enige jaren geleden ben ik 's avonds met Natuurmonumenten op nachtzwaluwtocht geweest in de omgeving van de Posbank. Wel nachtzwaluwen gehoord, maar niet gezien. En deze afgelopen zomer ben ik in juli een avond op stap geweest in het Park met de leden van onze Faunawerkgroep, om nachtzwaluwen te tellen. Twee nachtzwaluwen gehoord, maar weer niet gezien.

In ons huis hangt een antieke Engelse prent uit ca. 1890 van de 'Nightjar'. (NB: in het Engels géén geitenmelker dus, zoals in dit artikel nog nader zal worden toegelicht). Reden genoeg om me nu eens verder in deze vogelsoort te verdiepen en u daar deelgenoot van te maken. In dit artikel, dat uit twee delen bestaat, treft u mijn bevindingen aan. In dit eerste deel gaan we op zoek naar de historie. In de volgende Schouw belicht ik het heden.

Terug in de tijd, oud volksgeloof

Gaan we dus nu eerst eens terug in de tijd, zoals onder meer beschreven door Willem K. Kraak in 1989 in zijn artikel in de speciale editie over nachtzwaluwen van 'Het Vogeljaar'. Zoals ikzelf reeds eerder schreef (voorjaarschouw 1997) werd de nachtzwaluw vroeger, zo ongeveer tot en met de eerste helft van de vorige eeuw, ook wel 'geitenmelker' genoemd. In die tijden vierden hekserij en toverij nog hoogtij en

was het als regel niet pluis in het gebied van de nachtzwaluw. Daar kon men immers het spook-spinnewiel horen snorren en duidelijk vernam men het klappen van de jagerszweep, ten teken dat de hellejager weer op pad was.

Volgens oud volksgeloof melkte deze vogel, als de eigenaar op bed lag, de geiten; dikwijls sterven de geiten daaraan. Dit melken was mogelijk omdat deze vogel een grote bek heeft, waarbij hij de snavel zowel in horizontale als in verticale richting kan openen. De mondhoeken reiken daarbij tot onder de oopeningen. Niet verkeerd dus, want daarmee kunnen ze in de vlucht met wijdopen bek de vliegende insecten vangen, waarvan ze moeten leven. De bek functioneert daarbij als het ware als een vlin-dernet. Aan de bovenranden van de bek bevindt zich een rij borstelachtige veertjes, waardoor een prooi moeilijk zijdelings kan ontsnappen. Ook zijn wetenschappelijke naam *Caprimulgus* dankt de nachtzwaluw aan zijn bek.

Overigens was dit volksgeloof niet zo verwonderlijk, want zelfs de oude Grieken en

Houtsnijwerk van Olaus Magnus (1555). Uilen, vleermuizen (deze werden ook als vogels beschouwd) en Nachtzwaluw (links onder).
Uit: Amstrona 1958.

Romeinen waren in al hun wijsheid dezelfde mening toegedaan. In verband met de vogelnaam 'geitenmelker' als gangbare naam voor de nachtzwaluw, wordt gewoonlijk verwezen naar de Romein Plinius (23-79 na Chr.) en naar de vier eeuwen eerder levende geleerde filosoof/bioloog Aristoteles (384-322 voor Chr.), een Griek. Gedurende de Middeleeuwen werd voor de biologie juist Plinius bestudeerd. Men las in West-Europa nog geen Grieks en de biologische geschriften van Aristoteles werden pas betrekkelijk laat in de Latijnse vertaling bekend.

Het is daarbij interessant te weten of het geloof in het bestaan van een geitenmelker een oeroude, niet-onderbroken traditie heeft. De oudste bron is voorzover bekend een tekst uit de biologische geschriften van Aristoteles. Wanneer een verhaal er eenmaal is en in leven blijft tot in de late oudheid, juist in kringen van mondelinge overleveringen, zoals bij herders en landslieden, dan is het te verwachten dat het woord

'geitenmelker' en het sprookje ook bleven voortbestaan in de Romaanse talen.

Aristoteles (384-322 voor Chr.)

Aristoteles heeft het over *Caprimulgus Europeanus*. De naam die hij echter voor deze vogel gebruikt (Aigothélas) wordt in Griekenland echter niet gevonden, noch bij ornithologen, noch bij ongeletterde mensen. Men kent alleen de naam *Gidobyzastra*. Deze volksnaam voor nachtzwaluw is samengesteld uit twee elementen uit het modern Grieks: geit + voedster.

Aristoteles schrijft in *'Historia animalium' IX, 30, 618b 2-9* (vrij vertaald): 'De vogel die geitenmelker heet is een bewoner van het gebergte. Hij is iets groter dan een merel, maar kleiner dan een koekoek. Het vrouwtje legt twee eieren, hooguit drie. Van aard is hij traag. Hij vliegt op de geiten af en zuigt aan de tepel; op grond daarvan heeft hij zijn naam gekregen. Naar men zegt dooft de uier wanneer de vogel

deze uitgezogen heeft en droogt hij op. De vogel heeft overdag een verminderd gezichtsvermogen, maar 's nachts ziet hij scherp'.

Let op: de uier droogt op (= wordt blind) en de geit zelf wordt dus niet blind. De Grieken begrepen het Grieks van Aristoteles uiteraard goed. Niemand kwam in de verleiding om aan het begrip 'blind worden' de woorden 'de geit' toe te voegen. Zo is en blijft het verhaal in de Griekse versie.

Plinius (23-79 na Chr.)

Deze Romein gaat er prat op dat hij een groot aantal boeken van Grieken en Romeinen gelezen en geëxcerpeerd heeft. Al die wijsheid heeft hij verzameld en gepubliceerd in een serie boeken onder de titel *'Naturalis Historica'*. Zijn werk was voor de geleerden in de Middeleeuwen een soort encyclopedie. Echter, men mag niet altijd vertrouwen op een vertaling, ook niet op een vertaling uit het Grieks in het Latijn door Plinius. Hij is in de fout gegaan bij de vertaling van het woord 'blind'. Men moet zich immers bij het vertalen reenschap geven van de algehele situatie waarin een bepaald woord wordt gebruikt. Een bron kan blind worden = opdrogen. Een oog kan blind zijn, er is een blindedarm etc. Zo schrijft Plinius in genoemd werk *X, 40 paragraaf 115*: 'Geitenmelkers zien er uit als een wat forsere merel, ze hebben hun naam omdat ze als dieven

in de nacht komen; overdag missen ze immers gezichtsvermogen. Zij komen de stallen van herders binnen, vliegen naar de uiers van de geiten om melk te zuigen. Door die mishandeling dooft de uier en de geiten, die ze gemolken hebben, overvalt blindheid'.

En zo is het misverstand dus geboren.

Romeinen en de Romaanse talen

De Romeinen vertaalden het Oudgriekse woord 'geitenmelker'. Dat werd dus *'Caprimulgus'*. Zo noemt Plinius de vogel. Dat woord leeft niet voort in de Romaanse talen, maar het verhaal doet dat wel. De Romeinen zijn langdurig in Engeland geweest, maar het verhaal over de geitenmelker hebben ze daar niet verteld. Dus bleef het Engelse woord 'nightjar' zonder concurrentie.

In de Middeleeuwen

In deze lange periode las men uiteraard ook over vogels, maar de doorsneelezer wist niet of nauwelijks welke vogel men bedoelde. In boeken waren geen of alleen maar slechte plaatjes. Het was de tijd van de mondelinge overlevering.

William Turner (ca. 1500-1568)

William Turner kende de Griekse vogelnaam Aigothélas en de Latijnse vertaling van dat woord *Caprimulgus* = geit-melker. Hij kende geen vogelnaam in het Engels die hiermee in overeenstemming was. Hij wist dus niet welke vogel Aristoteles had bedoeld, evenmin kon hij de vogel determineren aan de hand van Plinius' tekst, maar hij was bezeten van de gedachte dat men buiten Engeland moest zijn, liefst in Zuid-Europa, om de vogel te ontdekken. Zo correspondeerde hij met een jongere tijdgenoot, Konrad Gessner (1516-1565). Hij ging vervolgens zelfs op reis naar Zwitserland (want Aristoteles sprak van een vogel, levend in het gebergte), niet om geleerden te raadplegen, maar om bij herders en landlieden te infor-

Fantasie-afbeelding van de Nachtsvaur: duidelijk niet naar de natuur getekend, want men wist niet welke vogel in het Latijn door het woord *Caprimulgus* = 'Geitenmelker' werd aangehoed.
Uit Gessner 1562: illustratie overgenomen uit het oorspronkelijke boek uit 1556.

Hedendaagse tekening van de Nechtzwaluw of Geitenmelker en zijn slachtoffers.

Tekening: Maarten Smit.

meren of zij een vogel kenden die aan de uiers van de geiten zoog. Turner schrijft in het Latijn. Hier volgt de vertaling in het Engels van A.H. Evans uit 1903 'Turner on birds':

'When I was in Switzerland I saw an aged man, who fed his goats upon the mountains, which I had gone up intent on search of plants. I asked him whether he knew a bird of the size of a Merula, blind in the day-time, keen of sight at night, which in the dark is wont to suck goats' udders, so that afterwards the animal go blind. Now he replied that he himself had seen many in the Swiss mountains fourteen years before, that he had suffered many losses from those very birds. So that he had once had six she-goats blinded by Caprimulgi, but that all now had flown away from Switzerland to Lower Germany, where nowadays they did not only steal the milk of she-goats, making them go blind, but killed the sheep besides. And, on my asking the birds' name, he said that it was called the Pampus, otherwise the Priest'. Terecht twijfelt Turner aan de geloofwaardigheid van het verhaal van deze man, want hij vervolgt: 'but possibly that aged man was jesting with me'.

John Johnston (1603-1675)

Deze John schreef zeven boeken over vogels, eveneens in het Latijn. Deze boeken hadden, ondanks de geringe kwaliteit, een groot lezerspubliek en werden in vele talen vertaald. Johnston ontleent alles aan zijn voorgangers.

Wij lezen in de Nederlandse vertaling van zijn 'Historia Naturalis': 'de Geitenmelker wordt onder de nacht-vogels gerekent. Bij Grieken wordt hij Aigoteles genoemd, omdat hij de Geyten suigt. Hy is in grootte weinigh meer als een Merl, kleinder als een Koekoek, oft so als Plinius seid van ansien als een groote Merl, welkers beeltenis Aldrovandus vertoont, was den koekoek soo gelijk..... Hy leeft in de Bergen omtrent de Zee, voornamelijk in Creta, om de nabijheid van stallen daar de Geyten ingesloten werden'.

Aigothélas van oorsprong niet Grieks?

In het oostelijk mediterrane gebied zijn, zoals ik bekend mag veronderstellen, de Grieken niet de oorspronkelijke bewoners. Er leefde daar een oudere bevolking, de Kretenzische (Minoische) beschaving. Hun taal was zelfs niet verwant aan het Grieks. Grieken hebben zich vermengd met de oorspronkelijke bevolking. Aigothélas kan derhalve een vergrieksing van een in klank gelijkwaardig woord zijn, wel een vogelnaam, maar een woord zonder die betekenis die het daarna in het Grieks heeft gekregen. De Grieken hoorden er nu de woorden 'geit' en 'gezoogd worden' in. Maar het ging niet om een zoogdier, maar om een vogel. Geen nood. Welke vogel? De nachtzwaluw? De fantasie sloeg in die tijden nog gemakkelijk op hol. Ga maar na:

Er was een vogel, een verschijning in de sche-

En zo tekent de moderne tekenaar de Nachtzwaluw.
Tekening: Ronald Sinoo.

mering, een eigenzinnig geluid en een schrik-aanjagende balts. De herders zagen en hoorden de vogels bij de slaappleatsen van de geiten. Daar is immers warmte, daar zijn de uitwerpse-len van de geiten die insecten aantrekken, die dus de nachtzwaluw tot dichtbij de mensen en geiten brengen. Kwam een geit onverwacht droog te staan? De vogel kreeg de schuld, want de naam zegt het al: *Aigothélas* = Geitenmelker.

Na deze uitstapjes in het verleden over onze grenzen heen, keren wij terug naar ons vaderland, en wel naar:

A.B. Wigman (1891-1972)

Ook de voormalig natuurhistorisch medewerker van het Park, de heer A.B. Wigman, schrijver van een groot aantal boeken en artikelen, was door deze vogel geïntrigeerd. In 1912 schreef hij een artikel over de nachtzwaluw in 'De levende natuur'. Hij haalt daarin het verhaal van een oude scheper aan, die vertelde dat het op de hei 's avonds spookte; dan liet het dooie zandvrouwtje, dat al wel honderd jaar geleden gestorven was, haar spinnewiel snorren en vloog er mee door de lucht en de Satan

in eigen persoon joeg haar achterna, klapte met de hondenzweep en lachte daarbij, schor en akelig om aan te horen.

In zijn boek 'Tussen Hei en Dennengroen' (1953) lezen we: "..... een stem die onmiddellijk houvast geeft, waarin wij ons nooit hoeven te vergissen en die rechtstreeks naar een bepaald landschap verwijst, is die van de Nachtzwaluw, de geheimzinnige spinster van het schrale gebied van hei, zand, vliegpijn en korstmossen. Slechts daar treft ge de zonderlinge vliegende krodde, de mysterieuze ratelaar van de stille zomeravond aan en waar zij haar freewheel op lage en hoge toon laat snorren, is de wereld eenzaam en weinig bezocht. Een heidelandschap dat zichzelf respecteert met een gevarieerde, natuurlijke bevolking, is niet compleet zonder deze merkwaardige vogel der schemering. Wanneer wij op warme zomeravonden voor het huis onder de berken zitten en de tortel voor het laatst komt drinken aan het badkolkje, horen we het "errrrr^rrrrr^rrr" uit het schrale niemandsland van Siberië snorren en vaak genoeg ook het uilachtige "schroeie", dat de Nachtzwaluw in de lucht laat vernemen. Komt zij overvliegen, dan klept zij

soms de lange vlerken met een kletsende zweepslag tegen elkaar en is het niet nodig om ook het silhouet nog te zien, want we weten precies waar we aan toe zijn'.

En, gaat Wigman voort: 'Er bestaat meer kans op een avond-, dan op een dagontmoeting, want zolang het licht is, onttrekt de Geitenmelker zich volkomen aan onze waarneming door zijn beweegloosheid en schutkleur. Het uilachtig gevederte is schorskleurig, grauwbrown en roestig-grijs met asblond, zodat het volkomen samensmelt met oude dennennaalden, kegels, dorre sprieten, podsolzand, bastenschilfers, dor kraakloof, pin- en korstmos. Deze mimicry is even frappant en volmaakt als van de houtsnip (waarover in een volgend artikel meer) en beide soorten weten er een uitstekend gebruik van te maken. De vogel blijft bij uw nadering, vertrouwend op de beschermende kleuren, zolang zitten tot ge u op een paar meters afstand bevindt. Zelfs dan valt het nog niet mee het object te ontdekken; zit de vogel op een tak, dan doet hij dit overlangs en niet overdwars, zoals we van ordentelijk gevogelte gewoon zijn, kortom de Nachtzwaluw is een zeer uitzonderlijk figuur. Van een nest mag nauwelijks gewaagd worden; de twee fraai gemarmerde eieren liggen zonder enige onderlaag op de bodem en als de vliegende pad zich bedreigd voelt, rolt hij hen rustig een meter of wat verder. Bij de landelijke bevolking stond zij wegens haar verborgen nachtelijke levenswijze en somber-doodse uiterlijk vanouds in een slecht blaadje en gaf voedsel aan allerlei bijgeloof, zoals dit ook bij de uilen het geval is. Reeds de weinig elegante volksnamen paduul, dagslaap, dwaaske, geiten- en schapenmelker duiden daarop.'

Twee jaar eerder, in 1951 schrijft Wigman na een wandeling door het Park in zijn boek '*Zwervend langs het wildspoor*': '....Uit de onbekende diepten van de Schuddegavel en de Kromme Hoek (NB: tussen Koeverbos en Deelse Was) in hun armetierigheid van grijs uitgeslagen vlieg- en zaaimast, karig pin- en rendiermos, zandplekken en mager heiofslag, maakt zich een vibrerend gesnor los, dat ik heel de avond reeds had verwacht. Bijna monotoon als het lopen van een spinnewiel of electromo-

tor, doch nog juist in twee nuances te onderscheiden, klinkt het "err-orr err-orr err" over de rhododendrons van de Scheerspiegel (NB: de kleine vijver bij de Stenen Brug), in ritmische klim en val, 'n stem zonder klank, die nochtans op grote afstand hoorbaar is. De bruine spinster, de Nachtzwaluw of Geitenmelker laat haar wielje haast zonder onderbreking draaien, soms wel vijf minuten aan een stuk, en weinig vogels brengen zoveel sfeer in een zomeravond. Het toonloze snorren versterkt de geheimzinnigheid nog meer dan het scherpe sissen en doffe gnorken van de houtsnip en de stadse kampeerder, die voor zijn shelter nog een sigaret rookt, kan er de herkomst niet van duiden.....'Tot zover Wigman.

Uniek geluid te horen via internet

Wilt u het geluid van de nachtzwaluw eens horen en bent u in het bezit van een internet-aansluiting? Surf u dan eens naar: www.geocieties.com/ivn_vogels/ Behalve de nachtzwaluw zijn op deze site veel meer vogels te zien en te beluisteren.

Het geluid is heel bijzonder, zoals Wigman reeds schreef en u op deze site zelf kunt beluisteren. Op zwoele zomeravonden (bij koude en veel wind houdt hij zich stil) na het invallen van de duisternis (vandaar zijn naam) kan het opvallende geratel minuten lang gehoord worden als de mannetjes vanaf een zangpost hun territorium afbakenen. Het is met niets te verwarren en heeft iets weg van een sprinkhaan, hoewel sommigen het geluid omschrijven als het geluid van een radio met storing. De mannetjes zoeken bij voorkeur een hoge, uitstekende tak op, waarbij hun snorrende zang wel tot 500 à 1.000 meter kan worden gehoord. De zang afgewisseld met een korte roep 'kroe-iek' tijdens het vliegen. Ook karakteristiek is daarbij het klappen met de vleugels. Dat deze soort nog steeds tot de verbeelding spreekt blijkt uit de excursies die in de zomer speciaal gehouden worden om het geratel te horen.

(wordt vervolgd)

Jan Trapman
Penningmeester Vrienden van De
Hoge Veluwe

De zitkamer in het jachthuis

De laatste kamer die bij de rondleiding wordt getoond is de zitkamer of werkkamer van mevrouw Kröller. Deze kamer wordt ook wel de blauwe kamer genoemd, omdat blauw een veel voorkomende kleur in deze kamer is. Blauw is de vaste vloerbedekking, het Chinese tapijt daarop heeft een blauwe rand, de overgordijnen zijn blauw, er is een blauw servies en ook de sierrand bovenaan de muur is van blauwgeglazuurde baksteen.

Over deze kamer is vroeger veel te doen geweest. Toen het jachthuis al voor een groot deel voltooid was, vond mevrouw Kröller het uitzicht op de vijver te gering en wilde daarom aan de kamer een serre laten aanbouwen, zodat het bureau gedeeltelijk in de serre kon staan. Vanachter haar bureau had zij zo meer zicht op de vijver. Het betekende een geweldige

ingreep: het gedeeltelijk slopen van de gevel, het funderen van de serre en het geheel inpassen in de oude gevel.

Ook al is de opdrachtgever de baas, toch zal een architect niet graag een al voltooid werk slopen. Bovendien is door de aanbouw van de serre de symmetrie verstoord, omdat de uitbouw slechts aan één zijde van het gebouw voorkomt.

Men kan zich voorstellen dat Berlage deze ingreep met tegenzin heeft gedaan.

Wat kleurstelling betreft wijkt deze kamer af van de andere. De muren zijn in de lichte tinten grijs en blauw. Sprekender dan elders is hier het schilderwerk van Bart van der Leek. Op de geverfde kokerbalken zijn telkens drie zwarte rechthoeken aangebracht en gele vierkantjes op de kruising van de stalen binten.

De zitkamer wordt van de theekamer gescheiden door een schuifdeur van coromandelhout. In de kamer staat een bureau met daarop verschillende voorwerpen: briefopener met greep in de vorm van een roofvogel gemaakt door J.C. Altorf, een klokje van maansteen met diamantjes op de wijzer, een spreukenkalender en een zilveren inktstel. Er is een tafel met vier stoelen en daarboven een albasten lamp, een theetafel met blauw servies met gouden rand, een dressoir met daarop spektenen figuurtjes die verschillende deugden voorstellen, ingebouwde boekenkasten en een schemerlamp ontworpen door Berlage. In de kamer zijn nogal wat voorwerpen gewijzigd. Een kameel uit de tijd van de Tangdynastie die vroeger in de theekamer naast de tegelkachel stond en later naar deze zitkamer werd verplaatst is weer verdwenen. De vroegere schilderijen zijn terug naar het museum, omdat de klimatologische omstandigheden in het jachthuis niet optimaal zijn.

Alleen het portret van mevrouw Kröller,

geschilderd door Truus van Hettinga-Tromp is blijven hangen. Op de plaats van de vroegere schilderijen hangen nu enkele reproducties, die voor mij nieuw zijn en nog niet nader kunnen worden besproken. Ik weet ook niet of dit de definitieve keuze is.

Dit is de laatste kamer die door de bezoekers kan worden bezichtigd en ook de laatste kamer die wordt besproken.

Er is een speciale studiegroep voor Sint Hubertus gevormd, die nog nader wil ingaan op specifieke onderwerpen als:

Berlage als bouwmeester, bouwstijl, bouwkundige detailleringen, samenhang tussen bouw en kunstvoorwerpen, stromingen uit die tijd - Jugendstil, Art Nouveau-, gebruiksaspecten, reparaties en reparatieproblemen, specifiek materiaalgebruik etc. Het is de bedoeling dat te zijner tijd de resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd.

Bram Haak

Lid Werkgroep Geschiedenis

Vrienden van de Hoge Veluwe: Vriend(in) Mies Hankart

Met medische bagage en daardoor al wat bekend met plantjes, kwam Mies van Bergen door haar huwelijk met Lo Hankart april 1968 in Doesburg te wonen.

Zij wandelde dikwijls in de omgeving van het bezoekerscentrum 'De Heurne', nu 'Veluwezoom' genoemd. Hier werd zij opmerkelijk gemaakt op de IVN-gidsencursus van de afdeling Rheden. Mies reageerde daar onmiddellijk positief op. Na anderhalf jaar kon zij haar diploma natuurgids in ontvangst nemen.

Op een gegeven moment werd haar de cruciale vraag gesteld of zij bereid zou zijn de IVN-

afdeling Doesburg op te richten. De IVN-afdeling Rheden zat al stevig in het zadel, maar de grens lag bij de brug over de Oude IJssel bij Dieren. Doesburg en omstreken tot aan Winterswijk was nog een witte vlek op de kaart. Mies: 'Na enig nadenken heb ik op deze uitdaging volmondig JA gezegd. Het werd met recht pionierswerk. De organisatie moest van de grond af worden opgebouwd, er was zelfs geen werkgroep om mee te starten.

Gelukkig kreeg ik veel medewerking van het IVN Amsterdam.

Ik begon pamfletten te verspreiden, ging daar letterlijk de boer mee op en vroeg overal of ik die op mocht hangen. In de avonden werd

met een gidsencursus gestart en tenslotte werd aan 19 gidsen op het gemeentehuis in Doesburg een diploma uitgereikt.

Om kort te gaan de oprichting van de nieuwe IVN-afdeling was binnen acht maanden een feit, met bestuur en al. Wel heb ik tegen verschillende leden, waaronder mijn man moeten zeggen: "Ga nu even in het bestuur zitten, want zonder bestuur is er geen afdeling". De afdeling is in 1975 opgericht.'

Deze inleiding vertelt al veel over het karakter van Mies, spontaan, sociaal, levendig en ondernemend, bovendien bescheiden. Dit jaar bestaat de IVN-afdeling 'De Oude IJsselstreek' 25 jaar hetgeen feestelijk gevierd zal worden.

Maar hoe kwam deze Mies Hankart nu als gids op De Hoge Veluwe terecht?

'Via Natuurmonumenten hoorde ik over de Vrienden van De Hoge Veluwe.

Ik gaf mij samen met Lo op als lid en bezocht al gauw de Hoge-Veluwe- en themadagen. Wel dacht ik: "ik wil hier niks, ik weet hier niks en ik doe hier niks, even rust".'

Op geen enkele wijze gaf Mies blijk van haar ervaring als natuurgids.

De aan velen bekende Dodi Bruin, destijds coördinator van de gidsen op De Hoge Veluwe, kwam op een of ander wijze toch ter ore, dat er op 'haar gebied' een ervaren gids rondliep en liet zich dit buitenkansje niet ontglippen. Ze benaderde Mies en vroeg haar of zij op De Hoge Veluwe wilde gidsen.

'Het gaat maar om zo ongeveer vier keer per maand.' 'Nou, als het echt nodig is: JA', was Mies antwoord.

'In de praktijk werd dit wel vier keer per week' lacht Mies nog na.

Eens een gids, altijd een gids!

In 1978 begon zij met dit werk. Haar man Lo was zich sterk gaan interesseren voor het insectenleven. Bekwaam als hij al was in het fotograferen, maakte hij fascinerende dia's over het leven van deze dieren. Menigmaal gaven Mies en Lo op Hoge-Veluwedagen een voordracht.

Lo toonde de dia's en Mies gaf uitleg. Het waren steeds weer leerzame en boeiende bijeenkomsten.

Door een lelijke val is het lopen voor Mies problematischer geworden.

Aan het rondleiden is een einde gekomen.

Nu verzorgt zij samen met Dodi Bruin en To Cortis de catering voor de Dennenscheiders. Onder leiding van deze drie vrouwen van het eerste uur zullen zij zeker niets tekortkomen.

Kort geleden werd Mies Hankart gevraagd waar haar groene bevoegenheid vandaan kwam.

Haar antwoord luidde: 'Het heeft te maken met mijn gevoel dat ik ons bestaan zie als een onderdeel van de kosmos. Bovendien was er van jongsaf sprake van een sterke natuurbeleving.'

Winnie van der Horst

Mededelingen vanuit de vereniging

Tanneke de Tombe

De afgelopen jaren heeft Tanneke zich ingezet om de Schouw mede vorm te geven. Dankzij haar inzet is de Schouw tijdig bij de Vrienden in de brievenbus gevallen. Door de mogelijkheid voor Tanneke om een prachtig huis in Zeeland te kopen is de afstand tot Het Park en ook met Drukkerij Outhuis waarmee zij intensief contact onderhield echter een te groot beletsel geworden. Het Bestuur en de Redactie willen Tanneke langs deze weg bedanken voor haar inzet.

Insturen kopij.

De Redactie doet hierbij het verzoek om alle kopij vanaf heden te sturen aan:

Agnes Renssen Schellart via e-mail naar rprblei@wxs.nl of naar het huisadres zoals vermeld voorin deze Schouw.

Alvast bedankt voor uw medewerking.

Redactielid

De redactie is op zoek naar een derde redactielid. Mocht u geïnteresseerd zijn dan kunt u contact opnemen met Peter Hoogendijk telefonisch bereikbaar onder nr. 0318 - 529166

De Redactie.

Gezocht

We zoeken voor de huiskamer van de nieuwe plaggenhut in de landschappentuin OUDE meubeltjes en gebruiksvoorwerpen uit grootmoeders tijd (o.a. oude potten en pannen, strijkijzers, olielampen etc.) Kijkt u eens op zolder. Wellicht dat u een bijdrage aan de inrichting van de plaggenhut kunt leveren.

Heeft u iets te missen dan kunt u contact opnemen met Ad Peters, telefoonnummer 055 - 5333195

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor Het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Stichting Kröller-Müller Museum (hierna te noemen: het Museum).
  2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
    - a. jaarlijks één of meer Hoge-Veluwedagen en/of andere manifestaties te organiseren;
    - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen Het Park en het Museum betreffend;
    - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van Het Park en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
    - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
    - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van Het Park en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor Het Park en/of het Museum.
-

Bestuur:

W.H. Borst	- erevoorzitter
Mr. J. Drijber	- erevoorzitter
Ir. M.J. Hijink	- voorzitter
H. de Hoop	- vice-voorzitter
H.H.M. Grool-Dohle	- secretaris/pr
J.G. Trapman RA	- penningmeester
	Sijsseltselaan 17, 6711 JE Ede, tel.: 0318-611251
	Lek 22, 2911GB Nieuwerkerk a/d IJssel, tel.: 0180-319878
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mr. G.J. de Graaf	- burgemeester van Apeldoorn
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
A.J.M. Barendrecht	- coördinator Dennenscheeders
M. Drijer	- coördinator Fotowerkgroep
P.B. Hofman	- coördinator Geschiedeniswerkgroep
H. de Hoop	- coördinator Florawerkgroep
P. Hoogendijk	- coördinator Redactie
G. Sanders	- coördinator Faunawerkgroep
M.T.M. Smeets	- coördinator Thema- en Hoge-Veluwedagen
Ir. A. Tempel	- coördinator Werkgroep Gidsen
J.H.L. de Vries	- coördinator Werkgroep Kunst en cultuur
	- coördinator Werkgroep rondleidingen St. Hubertus
A. van Stenis-Visser	- coördinator Winkel Bezoekerscentrum

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. E.J. van Straaten	- directeur Kröller-Müller Museum

De Vereniging van Vrienden van De Hoge Veluwe is gevestigd in Hoenderloo en ingeschreven in het Verenigingsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer V 101039.

De minimumcontributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 350,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt U gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een acceptgirokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot Het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe, Mevrouw J.A. Verweij-van Bergen Henegouwen, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, tel.: 0318-483406.

Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

Programma

4 november 2000

Museum Hoge-Veluwedag

25 november 2000

Themadag verzorgd door
de stichting Jac. Gazenbeek
(L. Fraanje)

Instuifzondagen Kemperberg

De instuifdagen worden in het vervolg gehouden op iedere eerste zondag van de maand van 11.00 tot 15.00 uur.

1 oktober 11.00-15.00 uur Expositie van schilderstukken
en glasmosaïeken van Hans Baër

5 november 11.00-15.00 uur

3 december 11.00-15.00 uur

